

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

**Факультет географічний
Кафедра географії України і туризму**

Кваліфікаційна робота
ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІСТ ПОДІЛЬСЬКОГО
РЕГІОНУ ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИСТИЧНИХ ЦІЛЯХ

Спеціальність: 242 Туризм і рекреація

Освітня програма «Туризм»

Здобувача другого магістерського
рівня вищої освіти
Скірки Василя Андрійовича

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
кандидат географічних наук, доцент
Мариняк Ярослав Омелянович

РЕЦЕНЗЕНТ:
доктор економічних наук, професор
Західноукраїнського національного
університету
Брич Василь Ярославович

Тернопіль 2025

АНОТАЦІЯ

Скірка В.А. Етнокультурний потенціал міст Подільського регіону та його використання в туристичних цілях. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 242 Туризм і рекреація. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2025. 61 с.

У кваліфікаційній магістерській роботі проаналізовано теоретико-методологічні основи дослідження етнокультурного потенціалу міст. З'ясовано значення етнокультурного потенціалу для міжнародного туризму. Розглянуто етнокультурні ресурси міст як чинника туристичної привабливості регіону. Охарактеризовано історико-етнокультурні характеристики Подільського регіону. Проведено аналіз етнокультурного потенціалу міст Подільського регіону. Окреслено перспективи використання етнокультурного потенціалу міст Подільського регіону.

Ключові слова: етнокультурний потенціал, міста Подільського регіону, туристичні цілі.

ABSTRACT

Skirka V.A. The Ethnocultural Potential of the Cities of the Podillia Region and its Use for Tourist Purposes. Master's thesis for the MA degree in the specialty 242 Tourism recreation. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Ternopil, 2025. 61 p.

The master's thesis analyzes the theoretical and methodological foundations of researching the ethnocultural potential of cities. The significance of ethnocultural potential for international tourism is clarifying. The ethnocultural resources of cities are consider ding as a factor in the tourist attractiveness of the region. The historical and ethnocultural characteristics of the Podillia region are describe ding. An analysis of the ethnocultural potential of cities in the Podillia region has been conduct ding. The prospects for utilizing the ethnocultural potential of cities in the Podillia region have been outline ding.

Key words: ethnocultural potential, cities of the Podillia region, tourist destinations.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТ	
1.1. Етнокультурний потенціал та його значення для міжнародного туризму	8
1.2. Етнокультурні ресурси міст як чинник туристичної привабливості	14
1.3. Методичні підходи до оцінювання етнокультурного потенціалу міст	18
Висновки до розділу 1	
РОЗДІЛ 2. ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІСТ ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ	
2.1. Історико-етнокультурна характеристика Подільського регіону	22
2.2. Аналіз етнокультурного потенціалу міст Подільського регіону	36
2.3. Перспективи використання етнокультурного потенціалу міст Подільського регіону	47
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах глобалізації та активізації міжнародних контактів туризм перетворився на один із найважливіших чинників соціально-економічного та культурного розвитку територій. Особливе значення в цьому процесі відіграє міжнародний туризм, який виступає не лише як джерело економічних надходжень, але й як інструмент міжкультурної комунікації, популяризації національної культурної спадщини та формування позитивного іміджу країни на міжнародній арені. У зв'язку з цим зростає увага до використання культурних та етнокультурних ресурсів як основи конкурентоспроможного туристичного продукту.

Для України, яка володіє значним історико-культурним та етнічним різноманіттям, актуальним є питання ефективного використання етнокультурного потенціалу регіонів і міст у сфері міжнародного туризму. Саме етнокультурна спадщина — традиції, звичаї, обряди, архітектурні пам'ятки, історичні міські ландшафти, фестивальна культура, гастрономічна спадщина — формує унікальність туристичних destinations та сприяє зростанню їх привабливості для іноземних туристів. У цьому контексті особливої уваги заслуговують регіони з багат шаровою історією та складною етнокультурною структурою, до яких належить Подільський регіон.

Поділля є одним із найдавніших історико-культурних регіонів України, територія якого упродовж століть перебувала під впливом різних держав, народів і культур. Це зумовило формування своєрідної етнокультурної мозаїки, що знайшла відображення в архітектурі міст, планувальній структурі, традиціях, ремеслах, фольклорі та побуті населення. Міста Подільського регіону, зокрема Кам'янець-Подільський, Вінниця, Хмельницький та інші, акумулюють значний етнокультурний потенціал, який може бути ефективно використаний для розвитку міжнародного туризму. Водночас наявність ресурсів не гарантує їх успішної інтеграції у туристичну сферу без належного наукового аналізу, оцінювання та стратегічного планування.

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю комплексного вивчення етнокультурного потенціалу міст Подільського регіону з позицій його використання у міжнародному туризмі. На сучасному етапі розвитку туристичної галузі спостерігається зростання попиту на культурно-пізнавальний, подієвий та етнографічний туризм, орієнтований на автентичні враження та глибше пізнання культурної ідентичності територій. У цьому зв'язку міста Поділля мають значні можливості для формування конкурентоспроможних туристичних продуктів, однак їх етнокультурний потенціал залишається недостатньо систематизованим і використаним у міжнародному туристичному просторі.

Попри наявність наукових праць, присвячених проблемам розвитку туризму, культурної спадщини та регіонального розвитку, питання етнокультурного потенціалу міст Подільського регіону саме в контексті міжнародного туризму потребує подальшого ґрунтовного дослідження. Більшість існуючих робіт зосереджуються або на загальнорегіональному рівні, або на окремих туристичних об'єктах, не приділяючи достатньої уваги комплексному аналізу міських територій як центрів концентрації етнокультурних ресурсів і туристичної активності.

Таким чином, вибір теми магістерської роботи обумовлений як науковою доцільністю, так і практичною значущістю, оскільки результати дослідження можуть бути використані у процесі формування стратегій розвитку міжнародного туризму, туристичного брендингу міст та регіонів, а також у діяльності органів місцевого самоврядування й туристичних організацій.

Метою магістерської роботи є комплексне дослідження етнокультурного потенціалу міст Подільського регіону та визначення можливостей його використання для розвитку міжнародного туризму.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачається вирішення таких завдань:

- проаналізувати теоретичні підходи до визначення поняття етнокультурного потенціалу та його ролі у розвитку міжнародного туризму;
- охарактеризувати етнокультурні ресурси міських територій як чинник формування туристичної привабливості;
- узагальнити методичні підходи до оцінювання етнокультурного потенціалу міст;
- дослідити історико-етнокультурні особливості Подільського регіону;
- здійснити аналіз етнокультурного потенціалу провідних міст Подільського регіону з позицій міжнародного туризму;
- визначити перспективні напрями використання етнокультурного потенціалу міст Поділля для розвитку міжнародного туризму.

Об'єктом дослідження є міста Подільського регіону як туристичні дестинації.

Предметом дослідження є етнокультурний потенціал міст Подільського регіону та особливості його використання у міжнародному туризмі.

У процесі виконання магістерської роботи застосовано такі **методи дослідження**: аналіз і синтез — для узагальнення теоретичних підходів; історичний метод — для дослідження формування етнокультурної спадщини регіону; порівняльний метод — для зіставлення етнокультурного потенціалу міст; статистичний та графічний методи — для аналізу та візуалізації показників туристичного розвитку; метод системного аналізу — для комплексної оцінки можливостей використання етнокультурних ресурсів у міжнародному туризмі.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до аналізу етнокультурного потенціалу міст Подільського регіону з урахуванням потреб міжнародного туризму, а також у визначенні перспективних напрямів його практичного використання.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання у діяльності туристичних підприємств, органів місцевого самоврядування, під час розроблення туристичних маршрутів, програм культурно-пізнавального та подієвого туризму, а також у навчальному процесі при підготовці фахівців у сфері туризму.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТ

1.1. Етнокультурний потенціал та його значення для міжнародного туризму

Етнокультурний потенціал міст розуміється як сукупність матеріальних і нематеріальних ресурсів, інституційних практик, соціальних і економічних умов, що визначають здатність міської спільноти створювати, зберігати і трансформувати свою культурну спадщину та одночасно використовувати її в якості ресурсу для туристичної діяльності. Йдеться не просто про перелік окремих пам'яток або фестивалів, а про складну систему взаємозв'язків, у якій кожен елемент — архітектурна домінанта, ремісничка майстерня, традиційний обряд або гастрономічна практика — набуває значення лише в контексті інфраструктури, управління, соціальної згуртованості та зовнішнього сприйняття. Концепт етнокультурного потенціалу передбачає, що культурна спадщина міста є водночас капіталом (ресурсом для економічного розвитку через туризм), ідентичністю (фактором формування місцевої самосвідомості) та ареною міжкультурної комунікації (середовище, в якому відбувається обмін між місцевими носіями культури і іноземними відвідувачами). Це розуміння дозволяє перейти від академічного зацікавлення у збереженні пам'яток до практичної роботи з формування туристичних продуктів, котрі залишаються культурно чутливими і водночас економічно життєздатними [15].

Важливо підкреслити, що етнокультурний потенціал не є статичною величиною: він еволюціонує під впливом історичних процесів, демографічних змін, політики збереження спадщини, економічних трансформацій та глобальних туристичних трендів. Міста, що історично були контактними зонами, часто акумулюють різноманітні культурні нашарування — архітектурні стилі, релігійні традиції, ремісничі школи — і саме це мультикультурне наповнення робить їх привабливими для іноземних подорожніх. Однак

наявність різноманітних ресурсів ще не гарантує їх ефективного використання: потреба в системній інвентаризації, методах оцінювання, механізмах управління і відповідальних підходах до участі місцевої громади є ключовою. Без цього ризику перетворення спадщини на простий товар, втрати автентичності та нерівномірного розподілу вигоди залишаються дуже високими.

Етнокультурні ресурси міст проявляються в різних формах і мають множинні рівні значущості. На матеріальному рівні це архітектурні пам'ятки, історичні ансамблі, сакральні споруди, промислові артефакти, музейні колекції — те, що перш за все служить візуальним і просторовим обрамленням туристичного досвіду. Нематеріальні ресурси включають традиції, обряди, ремесла, музичні та танцювальні практики, гастрономічні рецепти та усну історію; саме вони часто формують «смак» подорожі — досвід, що залишається в пам'яті. Окремої уваги потребують культурні інститути та сервіси: музеї, культурні центри, креативні простори, екскурсійні компанії, локальні асоціації ремісників — усі ті структури, які перетворюють окремі культурні артефакти на системний туристичний продукт. І, нарешті, імідж і маркетинг міста як культурної дестинації визначають, наскільки іноземний турист взагалі дізнається про наявні ресурси і чи обере їх серед сотень інших пропозицій на міжнародному ринку.

Питання туристичної привабливості етнокультурних ресурсів пов'язане з низкою критеріїв, які визначають, наскільки ефективно той чи інший ресурс може бути використовуваний у міжнародному туризмі. По-перше, це наявність і стан ресурсів: кількість і якість пам'яток, стан їхньої збереженості, доступність для відвідувачів. По-друге, автентичність і унікальність: рідкість або специфічність культурного явища робить його більш привабливим у очах іноземців, що шукають неповторні враження. По-третє, інфраструктурна доступність — транспортне сполучення, наявність готельної бази, сервісів та інформації іноземними мовами; фактично, навіть найцікавіша етнокультурна пам'ятка може залишитися невідомою чи недоступною без відповідної

інфраструктури. По-четверте, інституційна підтримка і менеджмент: чи є стратегія розвитку культурного туризму, чи фінансуються програми реставрації та промоції, чи існують партнерства з міжнародними організаціями. І нарешті, соціальний аспект — чи підтримує місцева громада використання своїх культурних практик у туризмі, чи відчуває вона від цього вигоду, чи існує ризик внутрішнього конфлікту через чужий інтерес до певних культурних елементів [57].

Поняття етнокультурного потенціалу в сучасних наукових дослідженнях використовується для характеристики сукупності матеріальних і нематеріальних ресурсів, які сформувалися в результаті історичного розвитку певної території та відображають специфіку етнічної культури, традицій, цінностей і способу життя населення. У контексті розвитку туризму етнокультурний потенціал розглядається не лише як пасивна спадщина минулого, а як динамічний ресурс, здатний формувати конкурентні переваги територій на міжнародному туристичному ринку. Особливої ваги це поняття набуває для міст з багатошаровою історією, де етнокультурні елементи інтегровані в міський простір, соціальні практики та символічні образи.

У науковій літературі етнокультурний потенціал часто ототожнюється з культурною спадщиною, однак між цими категоріями існує принципова відмінність. Культурна спадщина, як правило, фіксується у вигляді об'єктів, пам'яток, традицій і звичаїв, що підлягають охороні та збереженню. Натомість етнокультурний потенціал охоплює ширше коло явищ і передбачає можливість активного використання культурних ресурсів у соціально-економічному розвитку, зокрема у сфері туризму. Він включає не лише наявність певних культурних елементів, а й здатність суспільства їх інтерпретувати, відтворювати та адаптувати до сучасних умов без втрати автентичності [5, 14, 15, 29, 48].

Міста відіграють особливу роль у концентрації та трансляції етнокультурного потенціалу, оскільки саме в міському середовищі відбувається інституціоналізація культури. Через музеї, театри, фестивалі,

освітні та культурні ініціативи етнокультурні практики отримують нові форми існування, стаючи доступними для ширшої аудиторії, зокрема іноземних туристів. Міський простір виступає своєрідною сценою, на якій етнокультурні елементи не лише зберігаються, а й постійно переосмислюються, що сприяє їх актуалізації в умовах глобалізації.

У контексті міжнародного туризму етнокультурний потенціал набуває значення символічного ресурсу, який формує уявлення про унікальність дестинації. Іноземний турист, на відміну від внутрішнього, часто керується мотивацією пізнання «іншого», відмінного від повсякденного досвіду. Саме етнокультурна специфіка — традиції, звичаї, архітектура, гастрономія, фольклор — створює відчуття автентичності та неповторності, що є ключовим чинником вибору туристичного напрямку. У цьому сенсі етнокультурний потенціал стає основою формування туристичного бренду території [35, 36].

Важливо підкреслити, що етнокультурний потенціал не є статичною величиною. Його рівень та якість залежать від соціальних, економічних і політичних умов, а також від ставлення місцевої громади до власної культурної спадщини. Активна участь населення у збереженні та популяризації етнокультурних практик підвищує привабливість міста для міжнародного туризму, тоді як байдужість або формальний підхід призводять до втрати культурної самобутності. Таким чином, людський фактор виступає одним із ключових елементів етнокультурного потенціалу.

У науковому дискурсі дедалі частіше наголошується на необхідності комплексного підходу до аналізу етнокультурного потенціалу, який поєднує історичний, соціокультурний, економічний та просторовий виміри. Такий підхід дозволяє оцінити не лише наявність культурних ресурсів, а й умови їх використання у туристичній діяльності. Для міст це означає необхідність інтеграції етнокультурного компоненту у стратегії розвитку, просторове планування та культурну політику, що особливо актуально в умовах зростання конкуренції на міжнародному туристичному ринку.

Отже, етнокультурний потенціал слід розглядати як ключову категорію сучасних туристичних досліджень, що відображає взаємозв'язок між культурною спадщиною, ідентичністю та економічним розвитком територій. Для міжнародного туризму він виступає не лише ресурсом приваблення відвідувачів, а й інструментом міжкультурного діалогу, який сприяє формуванню позитивного іміджу країни та регіонів на світовій арені.

Значення етнокультурного потенціалу для розвитку міжнародного туризму визначається насамперед трансформацією туристичних мотивацій у сучасному світі. Якщо в попередні десятиліття домінували масові форми відпочинку, орієнтовані на рекреацію та стандартні туристичні послуги, то на початок ХХІ століття спостерігається зростання інтересу до змістовного, пізнавального та культурно насиченого туризму. У цьому контексті етнокультурний потенціал стає одним із ключових чинників конкурентоспроможності туристичних дестинацій, оскільки дозволяє запропонувати унікальний досвід, який неможливо відтворити в іншому місці.

Міжнародний турист зазвичай сприймає етнокультурні елементи не ізольовано, а як цілісну систему символів і значень, що формують образ території. Архітектура, традиційний побут, релігійні практики, гастрономія, мова і навіть ритм міського життя створюють певний культурний «ландшафт», у якому турист виступає не лише спостерігачем, а й учасником. Саме залученість до локального культурного середовища забезпечує глибину туристичного досвіду і підвищує емоційну цінність подорожі. Таким чином, етнокультурний потенціал виконує функцію не лише приваблення туристів, а й формування стійкого інтересу до території [35, 36].

Особливого значення набуває категорія автентичності, яка є центральною у дослідженнях міжнародного культурного туризму. Автентичність розглядається як відповідність туристичного продукту реальним культурним практикам та історичному контексту. Водночас у наукових колах визнається, що абсолютна автентичність є радше ідеалізованою конструкцією, оскільки будь-яка форма презентації культури

передбачає певний рівень інтерпретації. У цьому зв'язку етнокультурний потенціал міст має реалізовуватися через баланс між збереженням культурної сутності та адаптацією до очікувань міжнародної аудиторії.

Економічний вимір значення етнокультурного потенціалу для міжнародного туризму проявляється через його здатність генерувати додану вартість. Культурні ресурси, на відміну від багатьох інших, мають властивість багаторазового використання без фізичного виснаження за умови належного управління. Це робить етнокультурний туризм одним із найбільш перспективних напрямів сталого розвитку територій. Доходи від туристичної діяльності сприяють розвитку малого і середнього бізнесу, створенню робочих місць, збереженню традиційних ремесл і підтримці культурних інституцій. Таким чином, етнокультурний потенціал виступає каталізатором соціально-економічного розвитку.

Водночас комерціалізація етнокультурних ресурсів супроводжується низкою ризиків, які активно обговорюються в наукових дослідженнях. Надмірна орієнтація на туристичний попит може призвести до спрощення або навіть спотворення культурних практик, перетворення їх на декоративні елементи, відірвані від первинного соціального контексту. У міжнародному туризмі це явище часто описується як «фольклоризація» культури. Для запобігання таким негативним наслідкам необхідна участь місцевих громад у процесах планування та реалізації туристичних проєктів, що забезпечує збереження культурної ідентичності.

Наукові підходи до оцінювання значення етнокультурного потенціалу для міжнародного туризму ґрунтуються на міждисциплінарному аналізі. Соціокультурний підхід дозволяє виявити глибинні смисли та цінності, закладені в етнокультурних практиках; економічний — оцінити їхній вплив на розвиток територій; географічний — просторову концентрацію та доступність ресурсів; управлінський — ефективність інституційних механізмів. Поєднання цих підходів створює методологічну основу для розробки стратегій розвитку міжнародного туризму на основі етнокультурного потенціалу [37].

У контексті глобалізації етнокультурний потенціал набуває також функції культурної дипломатії. Міста і регіони через туризм транслують власну історію, цінності та світогляд міжнародній спільноті, формуючи позитивний імідж країни загалом. Культурний туризм сприяє міжкультурному діалогу, взаєморозумінню та подоланню стереотипів, що особливо важливо для країн з багатою, але складною історичною спадщиною. У цьому сенсі етнокультурний потенціал виходить за межі суто економічної категорії і стає інструментом «м'якої сили».

Отже, значення етнокультурного потенціалу для міжнародного туризму полягає у його здатності поєднувати культурні, соціальні та економічні функції. Він формує унікальність туристичної дестинації, забезпечує сталі джерела розвитку та сприяє збереженню культурної спадщини в умовах глобальних трансформацій. Усвідомлення цієї багатовимірності є необхідною передумовою для подальшого аналізу етнокультурних ресурсів конкретних територій і розробки ефективних механізмів їх використання у міжнародному туризмі.

1.2. Етнокультурні ресурси міст як чинник туристичної привабливості

Етнокультурні ресурси міст — це унікальна сукупність матеріальних (пам'ятки, архітектура, музеї) та нематеріальних (традиції, свята, кухня, фольклор, ремесла) елементів, що відображають історію, цінності та спосіб життя місцевої громади, які є потужним чинником приваблення туристів, створюючи особливий «дух місця» та незабутні враження, що стимулюють попит на культурний та пізнавальний туризм, особливо локальний.

Ключові етнокультурні ресурси міст показано у таблиці 1.1.

Вплив етнокультурних ресурсів на туристичну привабливість території відображено на рис. 1.1.

Таблиця 1.1

Ключові етнокультурні ресурси міст* [15].

	Види етнокультурних ресурсів	Основні складові
1.	Історико-архітектурні	Стародавні замки, церкви, фортифікації, старовинні вулиці, що розповідають про минуле міста
2.	Музеї та галереї	Колекції, що зберігають артефакти, твори мистецтва, етнографічні експонати
3.	Традиційне мистецтво і ремесла	Гончарство, вишивка, писанкарство, ллялькарство, що демонструють місцеві техніки та візерунки
4.	Фольклор та обряди	Народні пісні, танці, театралізовані дійства, календарні свята, весільні обряди, що відтворюють автентичність
5.	Місцева кухня	Традиційні страви, напої, рецепти, гастрономічні фестивалі
6.	Фестивалі та ярмарки	Сучасні культурні події, що відтворюють історичні традиції, залучаючи як місцевих, такі й іноземних гостей
7.	Міські легенди та усні перекази	Унікальні історії, пов'язані з певними місцями чи особистостями

Складено автором за [15].

Формують унікальну ідентичність	• Відрізняють місто від інших, створюють неповторний образ
Задовольняють пізнавальні потреби	• Туристи прагнуть зануритися в іншу культуру, дізнатися щось нове
Стимують місцеву економіку	• Залучають інвестиції, створюють робочі місця (гіди, майстри, готельний бізнес)
Розвивають автентичний туризм	• Підтримують локальні традиції та культуру (місцевий / локальний туризм)
Пропонують емоційний досвід	• Зв'язок з історією та культурою з дарує глибші, незабутні враження, ніж просто відпочивати

Рис. 1.1. Вплив етнокультурних ресурсів на туристичну привабливість території [15].

Таким чином, етнокультурні ресурси перетворюють місто на "живий музей", пропонуючи багатогранний досвід, що є вирішальним фактором у виборі туристичного напрямку в сучасному світі.

Етнокультурні ресурси міст є фундаментом для розвитку пізнавального, подієвого та ностальгійного туризму, створюючи унікальний бренд території.

Ключові складові етнокультурного потенціалу міст:

Матеріальна спадщина: Архітектурні ансамблі (історичні квартали, храми, ратуші), музейні колекції народного побуту та традиційного мистецтва [14, 15].

Нематеріальна спадщина: Міські легенди, автентичні обряди, традиційні свята, особливі діалекти та місцевий фольклор [14, 18].

Гастрономічна ідентичність: Рецепти локальної кухні, які стають основою для спеціалізованих турів та фестивалів (наприклад, свята кави, вина чи традиційних страв) [15, 48].

Жива культура: Діяльність етно-центрів, майстерень народних ремесл, де туристи можуть брати участь у майстер-класах [18, 48].

Вплив на туристичну привабливість:

Формування унікальності (USP): В умовах глобалізації туристи шукають автентичний досвід. Етнокультурні особливості дозволяють місту виділитися серед конкурентів [14, 57].

Подовження сезону: Проведення етно-фестивалів (наприклад, різдвяних ярмарків або фольклорних літніх свят) залучає відвідувачів у "низький" сезон [3, 6].

Соціально-економічний розвиток: Попит на етно-продукти стимулює розвиток малого бізнесу, відродження забутих ремесл та створення нових робочих місць [57].

Емоційне залучення: Етнокультурні ресурси дозволяють туристові не просто споглядати, а "прожити" частину історії міста через інтерактивні заходи [15].

Для ефективного використання цих ресурсів містам важливо інвестувати в інфраструктуру гостинності та цифрову промоцію своєї спадщини через офіційні туристичні портали.

Формування туристичного продукту на основі етнокультурного потенціалу передбачає не просте «витягування» пам'ятки на поверхню, а багаторівневу роботу: інтерпретацію змісту, організацію логістики, забезпечення якості сервісу, захист прав носіїв культури та просування на міжнародному ринку. Інтерпретація, або якісне тлумачення спадщини, є критичною: екскурсія, що лишає по собі поверхневі штампи, не формує глибокого інтересу, тоді як ретельно продуманий наратив підключає емоційні та пізнавальні ресурси туриста і підвищує цінність візиту. Тому навчання гідів, підготовка інформаційних матеріалів іноземними мовами, розробка мультимедійних гідів — все це невід'ємні складові професійного підходу до представлення етнокультурних ресурсів.

Значну роль у підвищенні привабливості відіграє фестивальна та подієва культура. Фестивалі, ярмарки, історичні реконструкції або сучасні мистецькі резиденції виконують функцію «входу» для міжнародної аудиторії: вони концентрують увагу, створюють інтенсивні враження, сприяють масовому охопленню та поширенню інформації через ЗМІ й соціальні мережі. Проте подієвий туризм має свої пастки: сезонні піки навантаження, одноразовість події без подальшої стійкої програми і ризик інструменталізації культурних практик. Тут вирішальним є професійний менеджмент події, її зв'язок із локальними традиціями та забезпечення економічної участі місцевих акторів. Гастрономічний туризм, у свою чергу, є природнім продовженням етнокультурного підходу: кулінарні практики передають історію, кліматичні та аграрні специфіки регіону, і створення дегустаційних маршрутів, кухарських майстер-класів або співпраця з локальними виробниками дозволяють інтегрувати харчову культуру у загальний туристичний продукт.

1.3. Методичні підходи до оцінювання етнокультурного потенціалу міст

Управління етнокультурним потенціалом вимагає чітких методичних підходів для його оцінювання і моніторингу. Компонентно-індикаторний підхід є одним із найбільш практичних: він дозволяє виокремити ключові компоненти (матеріальна спадщина, нематеріальна культура, інфраструктура, інституційна підтримка, імідж) і під кожним компонентом сформувати набір індикаторів, які підлягають кількісній оцінці. Такі індикатори можуть включати кількість пам'яток на одиницю населення, частку пам'яток у доброму стані, число традиційних подій на рік, кількість зареєстрованих ремісників, наявність англomовних гідів, обсяг фінансування культурних програм, присутність в міжнародних туристичних порталах тощо. Зібрані дані піддаються нормалізації — наприклад, за допомогою методу мін-макс або стандартизації Z-score — після чого індикатори зважуються і агрегуються у композитний індекс, що відображає загальний рівень етнокультурного потенціалу. Визначення ваг індикаторів може здійснюватися експертним шляхом або на підставі статистичних методів, таких як факторний аналіз або РСА, які виявляють латентні структури даних і допомагають зрозуміти, які групи показників істотно впливають на загальний результат (див дод. А). Моніторинг ключових показників ефективності для етнокультурного потенціалу (див дод. Б). Рекомендовані заходи за рівнями управління (див дод. В). Приклади інвентаризації для п'яти міст показано у додатку Д. Приклади складання пілотного проекту наведено у додатку Е.

Якісні методи, зокрема експертні інтерв'ю, фокус-групи та кейс-стаді, є невід'ємною частиною методології, оскільки кількісні індикатори не здатні повною мірою відобразити смислові виміри культури. Експертні інтерв'ю допомагають виявити приховані ресурси, зрозуміти механізми управління і конфлікти інтересів, тоді як фокус-групи з місцевими ремісниками, активістами культурних ініціатив та представниками органів влади

дозволяють віднайти рецепти компромісу між збереженням автентичності і комерційною реалізацією. Кейси успішних практик зі схожих регіонів стають джерелом ідей і попереджують про можливі помилки.

Статистичні методи відіграють ключову роль у роботі з великою кількістю показників. РСА (метод головних компонент) дозволяє зменшити розмірність даних та знайти основні фактори, що пояснюють дисперсію індикаторів; це, своєю чергою, допомагає визначити пріоритетні напрями втручання і сформувані індекси з меншою кількістю змінних, але з максимальною пояснювальною силою. Кластерний аналіз корисний для типологізації міст за профілями: деякі міста виявляються «архітектурними центрами», інші — «фестивальними», треті — «гастрономічними», і для кожного типу потрібні різні управлінські стратегії. Регресійні моделі дають змогу перевірити, наскільки сформований індекс етнокультурного потенціалу корелює з реальними туристичними показниками — кількістю міжнародних відвідувачів, тривалістю перебування або середніми витратами — що є важливою перевіркою практичної значущості розробленої методики [1].

Просторові методи, серед яких GIS-аналіз є центральним, дозволяють візуалізувати розподіл ресурсів, їхню доступність і потенційні конфліктні зони. Карти концентрації пам'яток, буферні зони доступності до туристичних об'єктів, аналіз «вузьких місць» інфраструктури — усе це допомагає не лише в діагностиці, а й у плануванні маршрутів та зонуванні міста для різних типів відвідувачів. Поєднання індикаторних і просторових даних створює потужне підґрунтя для розробки конкретних рекомендацій з розміщення інформаційних центрів, запуску міських екскурсійних маршрутів чи організації подій у місцях із найбільшою додатковою віддачою [20].

Етичні та правові аспекти дослідження і практичного використання етнокультурного потенціалу мають не другорядне значення. Документування та промоція нематеріальної спадщини повинні здійснюватися з інформованою згодою носіїв практик; перетворення сакральних чи внутрішньо групових ритуалів на публічні шоу без відповідної згоди є недопустимим. Захист

авторських прав ремісників, гарантії справедливого розподілу доходів, запобігання експлуатації уразливих груп — це ті стандарти, які повинні супроводжувати будь-яку ініціативу. Юридичні механізми охорони пам'яток, сертифікації традиційних продуктів та регулювання турпотоків допомагають зменшити негативні наслідки та забезпечити стійкий розвиток.

Практична реалізація оцінки етнокультурного потенціалу вимагає чіткої поетапної стратегії: спочатку необхідна інвентаризація ресурсів і формування бази даних; далі — проведення експертних опитувань і опитувань місцевого населення; потім — збір інфраструктурних показників і їхня нормалізація; після цього слід застосувати статистичні методи для формування індексів і типологій; далі — картографування та розробка маршрутів; і нарешті — підготовка оперативних рекомендацій для органів місцевого самоврядування і туристичних операторів. Паралельно має бути розгорнута система моніторингу з ключовими показниками ефективності, що дозволить відстежувати зміни і коригувати політику у відповідь на нові виклики.

На завершення варто наголосити, що робота з етнокультурним потенціалом міст у контексті міжнародного туризму — це не лише технічна задача зі складання індексів і карт, а й складний соціокультурний процес, який вимагає діалогу між наукою, владою, бізнесом і громадою. Тільки за умови поваги до культурних прав носіїв, прозорого управління і професійного підходу до презентації спадщини можна забезпечити, щоб туризм сприяв не руйнуванню, а відновленню культурних ресурсів, щоб іноземний гість отримав справжній досвід, а місто — сталий і справедливий розвиток. Якщо потрібно, я продовжу цю частину, розширюючи приклади, додаючи методичні формули для індексів, більше описів статистичних процедур і розгорнуті вказівки щодо польового збору даних — відразу у наступному повідомленні.

Висновки до розділу 1

1. Етнокультурний потенціал не є статичною величиною: він еволюціонує під впливом історичних процесів, демографічних змін, політики збереження спадщини, економічних трансформацій та глобальних

туристичних трендів. Міста, що історично були контактними зонами, часто акумулюють різноманітні культурні нашарування — архітектурні стилі, релігійні традиції, ремісничі школи — і саме це мультикультурне наповнення робить їх привабливими для іноземних подорожніх.

2. Етнокультурні ресурси міст є "живим музеєм", що є вирішальним фактором у виборі туристичного напрямку в сучасному світі. Вони сприяють розвитку пізнавального, подієвого та ностальгійного туризму, створюючи унікальний бренд території. Основними їх складовими є: матеріальна та нематеріальна спадщина, гастрономічна ідентичність, жива культура. Для ефективного використання цих ресурсів містам важливо інвестувати в інфраструктуру гостинності та цифрову промоцію своєї спадщини через офіційні туристичні портали.

3. При дослідженні етнокультурного потенціалу використовують такі підходи: компонентно-індикаторний (допомогою методу мін-макс або стандартизації Z-score); якісні методи (експертні інтерв'ю, фокус-групи та кейс-стаді); статистичні методи (дисперсію індикаторів); кластерний аналіз; регресійні моделі; просторові методи, серед яких GIS-аналіз є центральним, дозволяють візуалізувати розподіл ресурсів, їхню доступність і потенційні конфліктні зони; карти концентрації пам'яток, буферні зони доступності до туристичних об'єктів, аналіз «вузьких місць» інфраструктури.

4. Практичне значення оцінки етнокультурного потенціалу вимагає чіткої поетапної стратегії: спочатку необхідна інвентаризація ресурсів і формування бази даних; далі — проведення експертних опитувань і опитувань місцевого населення; потім — збір інфраструктурних показників і їхня нормалізація; після цього слід застосувати статистичні методи для формування індексів і типологій; далі — картографування та розробка маршрутів; і нарешті — підготовка оперативних рекомендацій для органів місцевого самоврядування і туристичних операторів.

РОЗДІЛ 2. ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІСТ ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

2.1. Історико-етнокультурна характеристика Подільського регіону

Поділля — це не просто географічна територія; це культурно-історичний конгломерат, що формувався століттями на перетині культур, релігій, мов і торгових маршрутів. Територія Поділля лежала на стику великих європейських цивілізаційних впливів: північного слов'янського, польсько-литовського, молдовсько-валашського і османського на півдні, а також татарських і кочових впливів. Ця суміш залишила свій відбиток у містах регіону: їхній архітектурі, плануванні, ремеслах, релігійних ландшафтах та щоденних практиках. У містах Поділля — Кам'янці-Подільському, Вінниці, Хмельницькому та інших — концентрувалися адміністративні структури, ремісничі майстерні й торгівля, що зумовило особливий міський характер етнокультури: тут поєднувалися як сільські традиції, так і міська інституціоналізація культури див. загально огляди про регіон) [57, с. 156].

Нове розуміння культури в суспільстві й усвідомлення необхідності збереження культурної спадщини у світі розширюють перспективи розвитку культурно-пізнавального туризму, подальше використання історико-культурного потенціалу стародавніх та історичних міст як ресурсу регіонального розвитку, а також впливу на соціальну й культурну сферу, екологію, зовнішньоекономічну діяльність і міжнародні відносини.

В Україні (на Поділлі) виділяють міські та сільські поселення. Внаслідок зміни у законодавстві зникло радянське селище міського типу. Закон України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України», скасовує радянський поділ на селища міського типу та запроваджує нові категорії населених пунктів: місто (понад 10 000 жителів), селище (понад 5 000 жителів) та село (менше 5 000 жителів) [3]. Документ

також уніфікує та спрощує процедури встановлення і зміни меж населених пунктів та їх перейменування [3].

Згідно чинного законодавства зникає та певним чином залишається поза увагою поняття «містечко», які характеризуються неповторною регіональною структурою та специфічним етнокультурним наповненням. Власне у містечках формувався простір, який був освоєними місцевим населенням, де склалася чітко виражені форми взаємопроникнення традиційної та анклавної культур. Збереження та раціональне використання спадщини містечок є важливим аспектом дослідження.

Незважаючи на всі труднощі військового стану, наш час є періодом розвитку нових тенденцій у культурному житті, відроджуються раніше забуті імена, пам'ятки й події, по-новому оцінюється історична спадщина. Власне історика-культурна спадщина Подільського регіону є важливою територією України, де треба орієнтуватися на культурно-пізнавальний туризм, на основі використання потенціалу історичних міст.

Серед наукових публікацій останніх років стосовно цієї тематики можна назвати теоретичні праці монографію К.А. Поливач [48], статті Горбик В. О., Кот С. І. [14], Діденко К.Д. [15]. Креативним стратегіям розвитку міст, зокрема з акцентом на розвиток культури, мистецтва, збереження історичної спадщини (у т. ч. і стратегії ЮНЕСКО) присвячено публікацію [60].

Відкритим залишається питання використання наявного потенціалу містечок для пізнавального туризму, з одного боку, та збереження історичної самобутності й цінності таких поселень – з іншого.

У роботі акцентується на дослідженні ролі містечок Поділля як ресурсу для розвитку внутрішнього та міжнародного туризму. Містечком на Поділлі називали торгово-ремісничий центр, де обслуговувалося сільське населення ближніх сіл. Кожному з них проживало промислове населення, де проходили ярмарки та базари, тобто були природними торгівельними центрами, куди прямувало сільське населення. У містечках були створені зручні

комунікаційні, які сформувалися на стику шляхів, що сприяло розвитку ярмаркової торгівлі.

Містечка Поділля є результатом еволюції індустріальної урбанізації з її специфікою. Виникнення містечок є результатом внутрішньої колонізації регіону, зміцнення влади феодалів на регіональному та локальному рівні, а особливістю формування переважно єврейських анклавів.

Подільські містечка були переважно польсько-єврейськими, українське населення було незначним. У кожному з них були чітко визначені через характерні містечкові етнокультурні квартали, відповідну архітектурну забудову, визначене розміщення сакральних та тафальних ландшафтів. Все це формувало загальний їх образ.

Сучасне визначення містечка (селища) втратило свою історико-культурну цінність та етнічну складову, акцентуючи увагу лише на кількість населення та наявність міської соціально-економічної інфраструктури.

Архітектори підкреслюють, що на формування у містечку урбанізованого середовища, яке мало риси захищеного простору, просторово-планувальний характер, естетичне враження, комунікаційні можливості, втрачаючи таким чином географічну картину.

Є досить багато друкованих видань, де розглядаються критерії, що визначають сутність терміну містечко. Основні положення вміщені у табл. 2.1.

У 1925 р. радянська влада ліквідувала майже 400 – літню історію формування містечок які виконували важливу роль регіонального ідентифікатора. Поняття «селище міського типу» зайняло проміжне місце між сільським посиленням та містом.

На початку ХХІ ст. у науковій літературі повертається термін «містечко». Існування сільських етнокультурних поселень зумовило розвиток містечок. Початковим етапом формування містечок Поділля було поява міст протоміст.

Таблиця 2.1

Основні критерії, що визначають сутність терміну містечко*

Основні критерії	Наповненням змістовного навантаження
Ландшафтний	Ландшафти проміжні між сільськими та міськими
Історико-культурні та етнографічні	Характеризується встановленням поквартальної забудови з етнокультурними та архітектурними традиціями (єврейські, польські, вірменські, українські квартали)
Вид діяльності	З переважанням сільськогосподарського виробництва у XVI-XVII ст. (тваринництво, зернове господарство, бджільництво) у XVIII- XIX ст. торгово-промислові заняття
Приналежність до приватних володінь	У першій половині XIX ст. містечка були центрами садиб, а з другої половини XIX ст. переважає торгово-ремісничі функції
Кількісний	Чисельність населення від 3 до 40 тис. осіб, кількість домів – не менше 500
Образно - географічний	У структурі домінує ринок як місце перетину інтересу землевласників. Такий підхід був дієвим до кінця XIX ст.

* складено автором

Згідно історичної класифікації у формуванні містечок Поділля можна виділяють такі етапи:

I – (переважно монокультурний) етап. Створення містечок регіону пов'язано з появою городищ IX-XIII ст. у Київській Русі розміщених біля поселень (наводимо приклад: території сучасної Тернопільської області) Антонівка, Бабинці, Борщівка, Залісся, Окопи, Устя. Давньоруські городища виконували функції городища-замка або городища-міста.

У другій половині XII ст. територія верхнього Побужжя інтенсивно заселяється. У Болоховських землях формується мережа міст та замків (городища біля містечок Деражня, Шепетівка, Теліжинці Хмельницької області), згодом Меджибіж, Божське, Прилуки.

Поступово проходить процес витіснення кочівників із кращих земель, так і шляхом асиміляції. Це чітко відображено у назвах, мають тюркське

походження: Бершадь, Теплик, Гайсин (Айсин), Липовець, Уланів. У XII ст. у південно-східній частині Галицько-Волинського князівства формується мережа міст-фортець: Хотин, Калюс, Ушиця, Бакота.

II (переважно моноетнічний) етап литовського правління (XIV-XV ст.). У цей час формуються або реконструюються Брацлав, Вінниця, Смотрич, Камениць, Меджибіж, Хмільник. Упродовж XIV-XV ст. проходить протистояння з татарами. У Західному Поділлі містечка інтенсивно формуються в XV-XVI ст. Власне на цьому створена основа для формування класичних середньовічних міст.

III (поліетнічний) етап – польська колонізація (XVI-XVII ст.). Поява польських родів створюються містечка Поділля з Магдебурзьким правом, яке передбачало окреме проживання етносів на конкретних вулицях, кварталах (польські, єврейські, вірменські та ін.). Після 1569 р. активізується процес польської колонізації. У наприкінці XVI ст. на Поділля налічувалось вже 37 містечок. Містечка Галичини XVI ст. були власністю короля, магнатів, дрібної шляхти та духовенства.

В етнографічній структурі середини XVI ст. містечок Східного Поділля переважали українці (80-90%), поляки (10%), євреї (1-2%). Зростання чисельності єврейського населення відмічається після перепису 1578 року, найбільше проживало в Меджибожі, Барі, Сатанові.

IV (поліетнічний) етап – встановлення індустріального розвитку (XVIII – початок XX ст.). Завершується масове заселення Поділля та міграція молдован. У 1860-1870-х роках проходить трансформація містечок Жмеринка, Казятин у залізничні міста, аналогічно з 1890 р. Могилів-Подільський, а з 1920 р. Кам'янець-Подільський.

V (радянський) етап (1930-1991 рр.). На початку 1930 років губиться самоіндефікація етнічних кварталів. З 1930 – 1990-ті роки сформувалася інфікована радянська забудова.

VI етап (встановлення української державності з 1991 року). Зберігається радянська забудова, охороняється (історико-культурні

артефакти) та відновлюються (церкви, костели, синагоги, палацово-паркові комплекси, замки) [7, 19, 24, 29, 32, 56, 57].

Кам'янець-Подільський у цьому сенсі є символічним містом-реквієм і міфом Поділля: його фортеця, побудована на скелях над рікою Смотриця, була неодмінним пунктом оборони й адміністративним центром у різні історичні періоди. Кам'янець відігравав роль форпосту на кордоні Речі Посполитої, а пізніше — у часи османської експансії — був об'єктом тривалих воєнних дій та змін влади. Ці історичні шари — середньовічні споруди, ренесансні перебудови, барокова сакральність та радянські трансформації простору — створили унікальний ландшафт, який одночасно є пам'яттю і сценою для сучасних репрезентацій: фестивалів, реконструкцій, ремісничих шкіл див. рис. 2.1.

Рис. 2.1. Кам'янець-Подільський. Жива фортеця

Фортеця та старе місто сьогодні виступають не лише як пам'ятки архітектури, а й як інституція збереження традиційних ремесл та християнських і місцевих наративів, що перетворює Кам'янець на важливий пункт культурного туризму. Практики відтворення ремесл, які сьогодні можна побачити у фортеці, мають глибоке коріння і водночас є відповіддю на сучасний попит на «автентичний досвід».

Вінниця формувалась як інший тип міського центру — економічно та адміністративно орієнтований, з глобальними зв'язками, що виникли з розвитком залізниці й промисловості у XIX столітті. До того ж Вінниця відігравала важливі ролі у політичних періодах: місто ставало тимчасовою столицею чи адміністративним осередком у критичні для української політики моменти. Це відобразилося у побудові громадських будівель, театральних інституцій, водонапірної вежі, яка стала символом модернізації, та розвитку культурних інституцій, зокрема музейних колекцій, що зберігають пам'ять про локальні мистецькі традиції (наприклад, вінницькі колекції народного мистецтва іконопису та декоративного розпису). Вінниця — приклад міста, яке поєднує традиційні етнокультурні практики з індустріальною сучасністю, відтак створюючи мультипарадигмальний образ регіональної культури.

Інші міста Поділля, як-от Могилів-Подільський і Бар, відображають феномен багатоетнічних прикордонних містечок, де історично співіснували українці, поляки, євреї, вірмени, греки та інші спільноти. Могилів-Подільський, розташований на Дністрі, був важливим річковим портом, що збудував свою економіку на торгівлі та транзиті між Східною Європою і Балканами; він же характеризується мультикультурним шаром — наявністю православних і католицьких церков, вірменських слідів, великою довоєнною єврейською спільнотою. Бар же відомий своєю глибокою історією, з давнішими згадками ще в середньовіччі, змінами влади й важливими політичними подіями (наприклад, Барська конфедерація), що також відбилося в локальній культурі і пам'яті. Такі центри демонструють, як торгівля, політика та демографічна зміна формували культурну палітру міст Поділля і

створювали своєрідні міські ідентичності — суміш традицій із сильним акцентом на локальні ремесла та ритуали.

Етнокультурна мозаїка Поділля не виникла випадково; це наслідок довготривалих історичних процесів: середньовічного входження у систему польсько-литовської держави, століть під владою шляхетського устрою, періодів османського впливу у XVII столітті, поділів Речі Посполитої та інтеграції в межі Російської імперії. Кожен із цих етапів накладався на локальні традиції і трансформував їх: у релігійному плані — через появу католицьких і уніатських інституцій поряд із православними; у побутовому — через впровадження певних ремісничих технік та нових форм торгівлі; у мистецькому — через поєднання стилів в архітектурі й декоративному мистецтві. Цей історичний шаруватий портрет зумовив те, що Поділля стало важливим осередком української народної творчості — тут виникли унікальні практики хатньої іконостасної живопису, декоративного розпису та народних витворів, які збереглися до наших днів у музейних збірках і приватних колекціях. На цю багатошаровість звертають увагу сучасні дослідження етнокультурної спадщини регіону.

Тяглість народних мистецьких практик у Поділлі заслуговує окремої уваги: народний іконопис «хатні іконостаси», декоративний розпис по стінах і печах, текстильні традиції та кераміка — усе це є носіями символічних кодів, які іноземний відвідувач часто відчуває інтуїтивно, навіть якщо не розуміє всіх культурних пластів. Наприклад, локальні іконописні школи, що розвивалися у Поділлі, мали свої особливості у кольорі, композиції і тематиці, і сьогодні їхні зразки зберігаються у радомишльських колекціях та регіональних музеях. Такі артефакти — важливий компонент етнокультурного потенціалу міст, бо вони не лише демонструють витонченість народного мистецтва, а й служать «представниками» побутової сакральності, яка формувала соціальні практики громад. У туристичному контексті ці об'єкти можуть бути інтегровані у тематичні маршрути, навчальні програми і майстер-класи, що дає змогу не

лише зберегти традиції, а й створити додаткові джерела доходу для місцевих митців див. рис. 2.2.

Демографічні процеси XX століття — війни, революції, Голокост, радянська індустріалізація та репресії — мали руйнівний вплив на етнокультурну структуру міст Поділля. Велика довоєнна єврейська спільнота, що була важливою складовою містечкової культури і економіки, зазнала катастрофічних втрат під час нацистської окупації та Голокосту; ця втрата змінила містобудівні, економічні й соціокультурні пейзажі назавжди. Радянський період супроводжувався індустріалізацією й урбанізацією, секуляризацією релігійного життя та інколи — депривацією місцевих культурних інституцій [56, 57].

Рис. 2.2 Замок-музей Радомишль

Водночас радянські міста отримали інфраструктуру, яка пізніше стала ресурсом для розвитку масового туризму: залізничне сполучення, величезні публічні простори, краєзнавчі музеї, що акумулювали й зберегли частину

локальної спадщини. Такі трансформації треба враховувати при аналізі сучасного етнокультурного потенціалу: нерідко те, що сьогодні декларується як «традиція», є результатом тривалих процесів відновлення і реконструкції.

У містах Поділля добре простежується взаємозв'язок між міською архітектурою та етнокультурними практиками. Історичні центри, площі, сакральні споруди і колишні міські ринки створювали сценографію для ритуалів, свят і щоденного життя. Наприклад, у невеликих містечках ритуали весільного циклу, ярмарки та сезонні обряди відбувалися саме у центральних площах та на ринках, де ремісники представляли свої вироби. Така взаємодія простору й практики зберігає свою актуальність і сьогодні: реставрація історичних центрів, ревіталізація ринків і перетворення старих фабрик на креативні хаби часто супроводжуються відродженням локальних фестивалів та ярмарків, які стають магнітом для туристів. Важливо, що сучасні ініціативи, як правило, поєднують відновлення простору з економічною мотивацією — створенням робочих місць і місцевого бізнесу, що працює з культурним продуктом.

Слід також звернути увагу на етнічну і релігійну багатоманітність, що історично визначала культурний ландшафт Поділля. Крім українців і польської шляхти, значною була присутність єврейських громад (свідомством чого є численні синагоги і сепулькральні пам'ятки), вірменських та грецьких купецьких родин у деяких містах, а також молдавських і румунських впливів у південних районах уздовж Дністра. Ця багатоманітність формувала окремі культурні практики — наприклад, кулінарні рецепти, мовні запозичення, ремісничі техніки — які залишалися локально впізнаваними ще довго після політичних змін. У міжвоєнний період і в XIX столітті, коли регіон перебував у політичних площинах Польщі, Австро-Угорщини або Російської імперії, ці спільноти часто створювали власні соціальні інститути — школи, братства, ткачі, ремісничі цехи — що також впливало на міську культурну тканину.

У сучасний період, починаючи з кінця XX — початку XXI століть, міста Поділля переживають друге дихання у культурному відродженні:

створюються музеї, культурні ініціативи, приватні колекції (наприклад, музей домашніх ікон у Радомишлі), фестивалі історичної реконструкції та ремісничі проекти. Ці ініціативи не лише повертають до життя забуті практики, а й формують нові форми культурного підприємництва. У Кам'янці, наприклад, фортеця була перетворена на майданчик живої реконструкції середньовічних ремесл; у Вінниці відроджуються традиції народного мистецтва і розробляються культурні маршрути; у Барі підкреслюють свою історичну роль у міждержавних конфліктах, роблячи акцент на локальній пам'яті. Така динаміка демонструє, що етнокультурний потенціал — це не лише пасивний запас, а й активний ресурс для розвитку культурного туризму [29].

Разом з тим існують і виклики, які стримують повне розкриття етнокультурного потенціалу міст Поділля. Серед них — недостатнє фінансування реставраційних робіт, нерівномірний розподіл ресурсів між містами (центри отримують більше уваги, ніж периферія), відсутність системного менеджменту в питаннях туризму і культурної політики, а також проблеми з інформуванням іноземних аудиторій (мінімальна присутність англomовних інформаційних ресурсів у невеликих містах). Значну роль відіграє і спадщина травматичних подій ХХ століття — Голокост, репресії — яка створює складні пам'яттєві ландшафти, що потребують делікатного підходу в інтерпретації для туристів. Усвідомлення цих обмежень є першим кроком до розробки збалансованих стратегій культурного розвитку міст і регіону загалом.

Етнокультурні характеристики конкретних міст можна окреслити через кілька постійних тем: історичні пам'ятки як опори ідентичності; ремесла та нематеріальні практики як джерело «автентичного досвіду»; міські інституції та музеї як гаранті збереження; фестивальна і гастрономічна інфраструктура як спосіб презентації культури; і, нарешті, спільнота та її ставлення до туризму як фактор сталості. Кожне місто Поділля має свою комбінацію цих елементів:десь домінує архітектурна спадщина (фортеці, замки), десь — гастрономія і народне мистецтво, десь — мережеві купецькі традиції й річкові шляхи. Для

планування міжнародного туристичного продукту критично важливо розуміти саме цю унікальну комбінацію та працювати з локальними акторами, щоб трансформації були справедливими й сталими.

На завершення, короткий синтез: міста Поділля — це живі, багат шарові осередки етнокультурної пам'яті, які зберегли сліди різних історичних епох і етносів. Їхня сила як туристичних destinations полягає не тільки в окремих пам'ятках, а в інтегрованій системі культурних практик, інституцій та локального знання. Розкриття цього потенціалу вимагатиме системної інвентаризації, делікатної інтерпретації, інвестицій у збереження і розвиток інфраструктури, а також залучення місцевих громад як співтворців культурного продукту. У контексті міжнародного туризму Поділля має всі підстави стати регіоном, який пропонує автентичний, багатогранний і смислово насичений досвід — за умови відповідального підходу до спадщини і стратегії її презентування.

Формування історико-етнокультурного простору Подільського регіону слід розглядати як тривалий і багаторівневий процес, що відбувався під впливом природно-географічних, політичних, соціально-економічних та культурних чинників. Регіон, розташований у межиріччі Південного Бугу та Дністра, з давніх часів виконував роль контактної зони між різними цивілізаційними світами, що зумовило його відкритість до культурних запозичень та формування складної етнокультурної структури. Саме ця прикордонність, у широкому історичному розумінні, стала визначальним фактором розвитку подільських міст як осередків міжкультурної взаємодії.

Перші міські утворення на території Поділля з'являються ще у давньоруський період, коли регіон входив до складу Київської Русі та перебував у сфері її політичного і культурного впливу. Міста цього часу виконували переважно оборонні та адміністративні функції, будучи водночас центрами ремесла і торгівлі. Вже на ранніх етапах розвитку простежується тісний зв'язок між міським середовищем і навколишніми сільськими територіями, що сприяло взаємопроникненню культурних традицій і

формуванню специфічної регіональної ідентичності. Давньоруська спадщина стала важливою основою подальших етнокультурних процесів, зокрема у сфері сакральної культури, просторової організації поселень та символічних уявлень.

Подальший розвиток міст Поділля був тісно пов'язаний із включенням регіону до складу Великого князівства Литовського, а згодом Речі Посполитої. Цей період став надзвичайно важливим для формування міської культури, оскільки саме тоді відбувається інституціоналізація міського життя через запровадження магдебурзького права, розвиток цехової організації ремесл та активізацію торговельних зв'язків. Міста Поділля поступово перетворюються на багатофункціональні центри, де поряд з адміністративною владою формуються культурні та релігійні інституції, що мали значний вплив на етнокультурний ландшафт.

Польсько-литовський період характеризується активною міграцією населення, зокрема польської шляхти, єврейських громад, вірменських і грецьких купців, що оселялися в подільських містах і формували окремі квартали, громади та культурні осередки. Це призвело до виникнення багатонаціонального міського середовища, у межах якого співіснували різні мови, конфесії та культурні практики. Така різноманітність не лише не знижувала рівень соціальної інтеграції, а навпаки — сприяла розвитку унікальної форми міської культури, заснованої на взаємному запозиченні та адаптації традицій.

Особливе місце в історико-етнокультурному розвитку Поділля займає османський період XVII століття, який, хоча й був відносно коротким, залишив помітний слід у культурній пам'яті регіону. Османська адміністрація принесла з собою нові елементи міського управління, військової організації та матеріальної культури, що відобразилося у плануванні міст, фортифікаційних спорудах і навіть побутових практиках. Кам'янець-Подільський у цей час перетворився на важливий адміністративний центр, де перетиналися християнські та мусульманські культурні традиції. Хоча османський вплив

був частково нівельований після повернення регіону під владу Речі Посполитої, його сліди збереглися у міських легендах, архітектурних формах та історичних наративах.

У XVIII столітті, після поділів Речі Посполитої, Поділля увійшло до складу Російської імперії, що стало початком нового етапу трансформації етнокультурного простору. Імперська адміністрація прагнула уніфікувати управління та культурне життя регіону, водночас зберігаючи певні елементи місцевої специфіки. Міста Поділля поступово інтегрувалися у загальноімперську економічну систему, що сприяло розвитку торгівлі, інфраструктури та промисловості. Разом із цим відбувалися зміни у соціальній структурі міського населення, посилювалася роль міщанства, формувалися нові культурні запити і форми самовираження.

XIX століття стало періодом інтенсивної урбанізації та модернізації, що суттєво вплинуло на етнокультурний характер подільських міст. Розвиток залізничного сполучення, промислових підприємств і освітніх установ сприяв зростанню населення та зміні його етнічного складу. Міста дедалі більше віддалялися від традиційного аграрного укладу, водночас зберігаючи зв'язок із народною культурою через ремесла, фольклорні практики та релігійні обряди. У цей період формується подвійна ідентичність міського населення, яке поєднувало елементи модерної культури з глибоко вкоріненими етнічними традиціями.

Таким чином, історико-етнокультурний розвиток міст Подільського регіону до початку XX століття можна охарактеризувати як процес постійної трансформації, що відбувався у взаємодії локальних традицій і зовнішніх впливів. Саме ця багатшаровість історичного досвіду створила передумови для формування значного етнокультурного потенціалу, який у подальшому став основою для розвитку культурного та міжнародного туризму. Подільські міста увійшли у XX століття з уже сформованою, хоча й складною, культурною спадщиною, що відображала як досягнення, так і травматичні сторінки історії регіону.

2.2. Аналіз етнокультурного потенціалу міст Подільського регіону

Поділля — регіон з багат шаровою історією та виразною міською культурою, тож аналіз етнокультурного потенціалу його міст потребує комплексного підходу: від інвентаризації матеріальних пам'яток і нематеріальних практик до оцінки інфраструктури, інституційної підтримки й зовнішнього іміджу. У цьому підрозділі проведено ґрунтовний огляд і критичний аналіз основних складових етнокультурного потенціалу провідних міст Поділля (на прикладах Кам'янця-Подільського, Вінниці, Хмельницького, Тернополя та кількох менших містечок), їхнього стану, можливостей для міжнародного туризму, а також надано оцінку сильних і слабких сторін, ризиків та стратегічних точок росту. Аналіз базується на поєднанні документальних джерел, публікацій у туристичних медіа та профільних оглядах, а також на принципах методики, викладених у Розділі 1. Нижче подано систематизований текст, який охоплює: інвентаризацію ресурсів, оцінку автентичності і доступності, просторові й інституційні аспекти, потенціал подійного й гастрономічного туризму, а також розгортання практичних рекомендацій для перетворення наявного потенціалу у конкурентоспроможний міжнародний продукт.

Кам'янець-Подільський: ядро історико-архітектурного потенціалу. Кам'янець-Подільський — символічне місто Поділля, локус старої фортифікації, де природний каньйон річки Смотрич та середньовічна фортеця створюють унікальний матеріальний ландшафт. Саме фортеця і старе місто утворюють «вхідний» туристичний образ, що приваблює як внутрішніх, так і іноземних відвідувачів. Останніми роками об'єкт функціонує не лише як музей архітектури, а й як жива платформа ремісничих практик: у стінах фортеці проводяться майстер-класи, історичні реконструкції, ремісничі демонстрації, що підвищує її привабливість для аудиторій, які шукають автентичний досвід. Фортеця регулярно згадується в путівниках і туристичних підбірках як одна з ключових пам'яток Поділля [59, 60].

Аналіз сильних сторін Кам'янця включає унікальність простору (архітектурні форми, каньйон), наявність потужної «візитної карточки» (фортеця) та розвинуті практики подієвого туризму (фестивалі, реконструкції). Слабкі сторони — сезонність відвідувань (переважно весна-осінь), потреба в системній реставрації й утриманні великої кількості пам'яток, а також необхідність кращої англomовної інформаційної підтримки в невеликих закладах. Ризики: надмірна маркетингова «сценізація» традицій без участі місцевих носіїв культури, що може призвести до втрати автентичності. Можливості: розвиток тематичних туристичних маршрутів (наприклад, «фортифікації Поділля»), включення фортеці у міждержавні культурні мережі, розвиток освітніх програм для іноземних студентів з історії архітектури. Фактом є значна відвідуваність фортеці, яка, за місцевими джерелами до війни, сягала сотень тисяч відвідувань на рік, що демонструє її потенціал як магніту для міжнародного туризму.

Вінниця: сучасна інтерпретація культурної привабливості та подієва інфраструктура. Вінниця вирізняється іншим типом міського розвитку: індустріальна модернізація XIX–XX століть поєдналася тут із формуванням сучасних культурних практик. Однією з найвідоміших туристичних «фішок» Вінниці є мультимедійний фонтан «Roshen» на Південному Бузі — інженерно-візуальний атракціон, що привертає тисячі відвідувачів увечері під час показів світла, музики й відеопроєкцій; цей елемент сучасного міського брендингу суттєво підвищив помітність Вінниці на туристичній мапі України та є прикладом інфраструктурного вкладення у створення масової подієвої привабливості.

Проведений SWOT - аналіз туристичного потенціалу міст Поділля (Вінниці, Хмельницького, Тернополя відображено у таблицях 2.2, 2.3, 2.4. У якому визначено за допомогою системного аналізу **сильні сторони** (Strengths), **слабкі сторін** (Weaknesses) внутрішнього середовища міст, а також **можливостей** (Opportunities) та **загроз** (Threats) із зовнішнього середовища.

Таблиця 2.2

SWOT - аналіз туристичного потенціалу м. Вінниці*

Сильні сторони (Strengths)	Наявність сучасної публічної інфраструктури (набережна, культурні центри), інформативний продукт (регулярні шоу фонтану), а також доступність міста транспортом.
Слабкі сторони (Weaknesses)	Відносно нижчий фокус на історико-етнографічних практиках у порівнянні з Кам'янцем; потреба у розвитку тематичних «етнокультурних» маршрутів та ремісничих кластерів, які могли б продовжувати туристичний продукт після вечірніх шоу.
Можливості (Opportunities)	Посилення позиціонування Вінниці як "Міста фонтанів", "Найкомфортнішого міста України" та перлини Поділля. Створення нових туристичних брендів, що відображають унікальність міста та регіону. Розвиток інфраструктури та послуг: Модернізація готельно-ресторанного бізнесу, підвищення якості сервісу. Створення інноваційних туристичних продуктів: водні маршрути вздовж Південного Бугу, гастрономічні тури, "зелений" туризм. Розвиток міського туризму: пішохідні маршрути, велосипедні доріжки, інтерактивні музеї. Використання історико-культурної спадщини: популяризація історичних пам'яток (Садиба Пирогова, Вінницькі мури, Бушанський комплекс). Створення тематичних екскурсій, пов'язаних з історією міста, видатними особистостями, вінницькими легендами. Рекреаційний та подієвий туризм; організація фестивалів, культурних, музичних, гастрономічних подій; посилення співпраці між місцевою владою, туристичним бізнесом, громадськими організаціями та місцевими жителями: цифровізація.
Ризик (Threats)	Перетворення культурного центру в «одноденний» напрямок для глядачів фонтану без закріплення їх у довшому перебуванні (overnight stays). Можливості: поєднання сучасної подієвості з локальними етнокультурними акцентами — гастрономія Поділля, виставки народного мистецтва, ремісничі ринки — що дозволить перетворити оглядовий візит на глибший культурний досвід.

* Складено автором

SWOT - аналіз туристичного потенціалу обласних міст Поділля є важливим для їх стратегічного планування. Дає можливість визначити переваги та зони ризику.

Таблиця 2.3

SWOT - аналіз туристичного потенціалу м. Хмельницький*

Сильні сторони (Strengths)	Регіональний центр із культурно-історичним ядром і музеєфікацією спадщини. Хмельницький і навколишні міста (Меджибіж, Старокостянтинів) представляють собою мережу пам'яток і музейних установ, що акумулюють локальну історію та етнографію. У регіоні є кілька державних і регіональних музеїв, що зберігають значні колекції народного мистецтва, археології та історії; низка замків і палаців також потенційно приваблива для тематичних туристів. Місцеві ініціативи з ревіталізації замків і створення тематичних маршрутів демонструють наявність організаційного потенціалу, хоча інтенсивність проектів різниться між громадами.
Слабкі сторони (Weaknesses)	Недостатньо розвинену туристичну інфраструктуру (дороги, готелі, сервіс), відсутність чіткої стратегії розвитку туризму, неефективне використання ресурсів. Неефективне управління та маркетинг. Недостатнє використання ресурсів: Ці чинники створюють бар'єри для перетворення значного туристичного потенціалу Хмельницька. Удосконалення туристичного іміджу.
Можливості (Opportunities)	Створення інфраструктурних та цифрових проектів: туристично-інформаційний центр (ТІЦ); цифровізація: (впровадження сенсорних кіосків та QR-кодів на туристичних об'єктах для доступу до аудіогідів та інтерактивних карт); інклюзивний транспорт. Пріоритетні напрямки туризму: діловий та подієвий туризм; гастрономічний туризм; популяризація локальних продуктів; транзитний туризм: Використання міста як «бази» для подорожей до ключових пам'яток області: Кам'янець-Подільської фортеці, Меджибізького замку та НПП «Подільські Товтри».
Ризик (Threats)	Низька активність просування бренду Хмельницького; дефіцит економічних стимулів для розвитку туризму; залучення інвестиційних ресурсів у туристичний сектор; відсутність організованої промоції туристично-рекреаційних можливостей; поганий стан доріг та автосервісу, слабка транспортна доступність до паняток.

* Складено автором

Таблиця 2.4

SWOT-аналіз туристичного потенціалу м. Тернопіль*

Сильні сторони (Strengths)	Поєднання унікальних природних ресурсів у центрі міста, збереженої історичної архітектури та активного розвитку подієвого туризму. Унікальний рекреаційний центр: Тернопільський став. Зелена зона: Гідропарк «Топільче» та парк ім. Шевченка створюють єдиний екопростір, інтегрований у міську забудову. Історико-архітектурна спадщина: Старий замок (XVI ст.); Сакральна архітектура: Катедрa (Собор Непорочного Зачаття) з підземеллями, а також Воздвиженська (Надставна) церква. Географічне положення. Розвинена транспортна мережа. Впровадження цифрових сервісів, таких як геоінформаційний портал регіону, де доступна інформація про туристичну інфраструктуру.
Слабкі сторони (Weaknesses)	Технічний стан об'єктів: Значна частина пам'яток архітектури та культурних закладів потребує капітального ремонту або реставрації. Транспортна логістика: Хоча місто є важливим вузлом, система внутрішнього транспортного обслуговування туристів та якість під'їзних доріг до окремих локацій залишаються незадовільними. Брак сучасної інфраструктури: Недостатня кількість спеціалізованих майданчиків для проведення масштабних ділових та наукових заходів (MICE-туризм). Низька пізнаванність бренду: Відсутність агресивного маркетингу на міжнародному рівні та недостатнє просування регіонального турпродукту. Обмежене фінансування. Нестача бюджетних та приватних інвестицій для реалізації великих розвиткові проєктів. Низький турзбір.
Можливості (Opportunities)	Міські екскурсії: Акцент на старому місті Тернополя, його архітектурних пам'ятках. Використання потенціалу університетів для організації освітніх турів та наукових експедицій. Покращення доріг, якості готелів, закладів харчування та туристичних сервісів. Розробка єдиного бренду м. Тернополя, активна реклама в Україні та за кордоном, створення зручних інформаційних ресурсів та інвестиційного клімату для приватного бізнесу.
Ризик (Threats)	Включають погану інфраструктуру (дороги, об'єкти), слабкий маркетинг та інформування, брак фахівців, недостатнє фінансування та інвестиції та війна, що гальмують розвиток сфери.

* Складено автором

Таким чином, *сильними сторонами* Подільського регіону є багатство спадщини (фортеці, палаци, музеї), наявність напрацювань щодо культурних маршрутів. Сильні сторони Подільських міст — природні ресурси (ліси, озера), більш низька вартість проєктів збереження, можливість комбінувати відпочинок з локальною культурою (фестивалі, ярмарки).

Слабкі сторони: фрагментарність менеджменту і неоднорідність якості збереження пам'яток, а також — слабка промоція на міжнародному рівні і менша кількість кваліфікованих гідів, що володіють іноземними мовами.

Можливості регіону: розвиток коротких (niche) туристичних продуктів: «гастроподілля», «експедиції пам'яті» (археота меморіальні тури), «екотури з культурною програмою». Можливості: розвиток мережових програм (спільні квитки, кластери: «Замки Поділля»), створення навчальних програм і міжнародних грантових проєктів реставрації та популяризації.

Ризики: фізична деградація об'єктів, недостатнє фінансування реставраційних проєктів.

Головними виклики є:

1) Наявність глобальних факторів (економічних, екологічних, воєнних), що впливають на туристичну галузь.

2) Необхідність постійної адаптації до нових умов, зокрема під час воєнного стану, з акцентом на внутрішній туризм та безпеку.

Інвентаризація ресурсів: кількісний і якісний профіль.

Для порівняльного аналізу кожного міста важливо мати стандартизований інвентар ресурсів: кількість пам'яток охоронного статусу, кількість музеїв і виставкових площ, число зареєстрованих ремісників, кількість подій (фестивалів, ринків) на рік, обсяг готельних ліжко-місць, наявність інформаційних центрів і якість онлайн-представництва (англомовні сайти, соціальні мережі). Така інвентаризація показує не лише «склад місць», а й готовність до прийому міжнародних туристів. Джерела для цих даних — обласні департаменти культури, сайти міських рад, регіональні туристичні портали, тематичні путівники та польові обстеження. Практичною

перешкодою є розпорошеність даних та відсутність єдиної бази, що ускладнює зрівняння міст між собою.

Автентичність і її інтерпретація: баланс між збереженням і презентацією.

Автентичність — ключовий атрибут etno-туристичного продукту. Для міст Поділля автентичність проявляється в матеріальних артефактах (справжні споруди, побутові предмети) і в нематеріальних практиках (ремесла, обряди, рецепти). Аналіз показує, що успішні місця поєднують збереження автентичності з грамотною інтерпретацією: підготовлені екскурсоводи, тематичні маршрути, майстер-класи, де носії культури (ремісники, кулінари, фольклорні колективи) беруть активну роль. Натомість небезпечні практики — це «сценізація» або створення фальшивої автентичності лише для туристичного ефекту. Відтак важливим управлінським рішенням є участь громади в розробці сценаріїв презентації культурних практик і механізми вигодонаподілу.

Подієвий потенціал: фестивалі, реконструкції, гастрошоу.

Фестивалі та події є ефективним інструментом швидкого залучення уваги; вони створюють інтенсивні контакти між туристами та місцевою культурою й можуть забезпечити значний економічний ефект у короткі терміни. Важливою умовою є не лише оригінальність події, а й її сталий зв'язок із локальними практиками: фестивалі, що відновлюють регіональні ремесла або сезонні обряди, працюють краще за «туристичні шоу», що позбавлені локального змісту. У Поділлі вже є приклади таких подій: історичні реконструкції у Кам'янці, музичні та ремісничі фестивалі у Вінниці та районних центрах; потенціал полягає в масштабуванні цих практик на міжнародний рівень — участі закордонних гуртів, резиденцій, програм обміну.

Гастрономічний потенціал: від локальної кухні до гастроекспериментів.

Кулінарія Поділля — носій локальної історії: рецепти, методи приготування, сезонні продукти формувалися під впливом різних етнічних

традицій. Розвиток гастротуризму може значно підвищити середні витрати туристів і сприяти розвитку локального бізнесу (фермери, ремісники продуктів харчування, невеликі ресторани). Практичні кроки — картування локальних продуктів, створення дегустаційних маршрутів, сертифікація традиційних рецептів, навчальні майстер-класи та гастро-фестивалі. Поєднання гастрономії з іншими продуктами (екскурсії, майстер-класи, фестивалі) дає мультипродуктовий формат, який краще працює на міжнародному ринку. (Джерела: регіональні путівники, локальні гастроогляди) [2, 5, 20, 25].

Інституційна підтримка, фінансування та менеджмент.

Аналіз показує, що на рівні міст є помітні відмінності в інституційній спроможності. Деякі центри мають чіткі програми розвитку туризму й культури, у той час як інші покладаються на епізодичні ініціативи NGO або приватного сектору. Ключовими пріоритетами для підвищення потенціалу є: створення стратегій культурного туризму з орієнтацією на міжнародний ринок; стабільне фінансування реставраційних робіт; підготовка кадрів (гідів, менеджерів подій); розвиток англійської інформації; залучення міжнародних партнерств і грантів. Існує нагальна потреба у координації між містами регіону для реалізації спільних туристичних продуктів (наприклад, «подільський кільцевий маршрут»), що дозволить розподіляти вигоди й зменшувати навантаження на окремі «магніти».

Аналіз показав, що міста Поділля мають значний етнокультурний потенціал, зорієнтований на міжнародний туризм, проте реалізація цього потенціалу потребує цілеспрямованої стратегії: інвентаризації ресурсів, розвитку інфраструктури, професійного менеджменту подій і брендингу, інтеграції гастрономії й креативних індустрій, а також етичного підходу до презентації травматичних пластів пам'яті. При правильному поєднанні реставрації, інвестицій у «м'яку інфраструктуру», мережевої кооперації між містами та міжнародної промоції Поділля може стати конкурентоспроможним напрямом на європейській карті культурно-пізнавального туризму. І нарешті:

ключова вимога — включення місцевої громади у процес створення і розподілу туристичного продукту, аби розвиток був справедливим, стійким і збережливим до автентичних ресурсів.

У процесі аналізу етнокультурного потенціалу міст Подільського регіону доцільно звернути особливу увагу на порівняльні характеристики, які дозволяють виявити не лише унікальність кожного міського осередку, а й спільні закономірності формування культурної привабливості регіону в цілому. Подільські міста, незважаючи на спільне історико-географічне підґрунтя, демонструють різні моделі акумуляції та використання етнокультурних ресурсів, що зумовлено історичними функціями, етнічним складом населення, рівнем урбанізації та сучасною культурною політикою.

Так, Кам'янець-Подільський характеризується високим рівнем концентрації матеріальної культурної спадщини, яка безпосередньо формує туристичний образ міста. Його етнокультурний потенціал має яскраво виражений «монументально-історичний» характер: домінують архітектурні пам'ятки, фортифікаційні споруди, сакральні комплекси різних конфесій, що репрезентують багатокультурну історію міста. На відміну від нього, Вінниця менш орієнтована на середньовічну спадщину, проте вирізняється поєднанням модерної міської культури з елементами народної традиції, що збереглися у музейному просторі, фестивальній діяльності та локальних культурних ініціативах. У цьому випадку етнокультурний потенціал проявляється не стільки у кількості історичних об'єктів, скільки у здатності міста інтегрувати культурну спадщину в сучасне міське життя.

Хмельницький, як відносно молоде місто з точки зору історичної забудови, демонструє інший тип етнокультурного потенціалу, пов'язаний переважно з нематеріальною спадщиною та регіональними традиціями. Тут значну роль відіграють народні ремесла, ярмаркова культура, гастрономічні практики та локальні культурні події. Відсутність масштабних архітектурних ансамблів компенсується активною культурною динамікою, яка створює передумови для розвитку подієвого та етнографічного туризму. У цьому

контексті Хмельницький можна розглядати як приклад міста, де етнокультурний потенціал формується «знизу», через активність громади та малого бізнесу.

Малі міста Поділля, зокрема Бар, Могилів-Подільський, Летичів, Старокостянтинів, мають значний, проте часто недостатньо реалізований етнокультурний потенціал. Їхньою характерною рисою є глибока історична пам'ять і багат шаровість культурних впливів, що відобразилися у локальних традиціях, топоніміці, сакральній архітектурі та усній історії. Водночас слабка туристична інфраструктура та обмежені фінансові ресурси стримують активне використання цих ресурсів. Порівняно з великими містами регіону, малі міста мають вищий рівень автентичності, проте нижчий рівень репрезентації свого культурного потенціалу на національному й міжнародному рівнях.

Важливим аспектом аналізу є співвідношення матеріальної та нематеріальної складових етнокультурного потенціалу. Якщо матеріальна спадщина легше піддається інвентаризації та туристичному використанню, то нематеріальні практики — традиції, обряди, ремесла, локальні наративи — потребують більш делікатних механізмів збереження і популяризації. У містах Подільського регіону саме нематеріальна складова часто є недооціненою, хоча вона здатна забезпечити глибший і більш емоційно насичений туристичний досвід. Наприклад, локальні свята, традиційні кулінарні практики чи ремісничі техніки можуть стати основою для створення унікальних туристичних продуктів, орієнтованих на іноземного відвідувача.

Порівняльний аналіз також показує різний рівень інституціоналізації етнокультурного потенціалу. У Кам'янці-Подільському та Вінниці функціонують розвинені музейні мережі, туристично-інформаційні центри, культурні департаменти, що забезпечують системний підхід до управління спадщиною. У менших містах такі інституції або відсутні, або виконують формальні функції, що знижує ефективність використання культурних ресурсів. Це створює дисбаланс у туристичному розвитку регіону та концентрує потоки відвідувачів у кількох «якірних» містах.

Суттєву роль у формуванні етнокультурного потенціалу відіграє також етнічна пам'ять та історичний наратив. Подільські міста мають складну історію, пов'язану з багатонаціональним складом населення, воєнними конфліктами та демографічними втратами XX століття. Ці аспекти часто залишаються на периферії туристичної репрезентації, хоча саме вони можуть стати основою для розвитку меморіального та пізнавального туризму. У міжнародному контексті інтерес до складної історії регіонів Східної Європи зростає, що створює додаткові можливості для Поділля.

З точки зору економічного потенціалу, етнокультурні ресурси міст Подільського регіону здатні стимулювати розвиток суміжних галузей: готельно-ресторанного бізнесу, ремісничого виробництва, креативних індустрій, локального транспорту. Однак рівень мультиплікативного ефекту значною мірою залежить від інтегрованості культурної політики у загальну стратегію міського розвитку. Там, де культура розглядається як допоміжний елемент, економічний ефект залишається обмеженим; там, де вона стає стратегічним ресурсом, спостерігається зростання інвестиційної привабливості та туристичних потоків.

Аналіз показує, що одним із ключових викликів для міст Подільського регіону є фрагментарність культурних ініціатив. Часто окремі фестивалі, музеї чи туристичні маршрути існують ізольовано, без спільної концепції та бренду регіону. Відсутність узгодженого наративу ускладнює сприйняття Поділля як цілісної туристичної дестинації на міжнародному ринку. Порівняно з європейськими регіонами, де активно використовуються регіональні культурні бренди, Поділля перебуває лише на початковому етапі цього процесу.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що етнокультурний потенціал міст Подільського регіону є значним і багатовимірним, проте реалізується нерівномірно. Великі міста виконують роль культурних центрів і туристичних магнітів, тоді як малі міста залишаються носіями автентичної, але малорепрезентованої спадщини. Для підвищення ефективності використання

цього потенціалу необхідний перехід від описового підходу до системного аналізу і стратегічного планування, що створює підґрунтя для подальшого розгляду перспектив розвитку етнокультурного туризму у регіоні.

2.3. Перспективи використання етнокультурного потенціалу міст Подільського регіону

Подільський регіон є у центрі досліджень багатьох вчених та публікацій [2, 4, 6, 13, 17, 23, 24, 25, 27, 37, 38, 39, 40, 58, 59] у яких окреслено основні стратегічні цілі подальшого розвитку туристичного сектору.

Подільський регіон відзначається багатою полікультурною спадщиною, що сформувалася внаслідок історичного розвитку під впливом різних етнічних спільнот (українців, поляків, євреїв, німців тощо). Як відзначають дослідники, Поділля є частиною Східної Європи із «ретроспективною полікультурною векторною парадигмою розвитку», що проявилася у формуванні польської етнокультурної спадщини. Саме тому інтеграція етнокультурних ресурсів у сучасні стратегії сталого розвитку та управління громадою регіону є науково-практичним пріоритетом. Згідно з концепціями сталого розвитку, збереження та активне використання культурної спадщини може поєднувати екологічні, освітні та економічні цілі: трансформація етнокультурної спадщини у туристичний продукт посилює інтерес до її збереження і збільшує потік відвідувачів.

Територія Подільських Товтр становить значний інтерес для розвитку туристичної сфери насамперед завдяки двом ключовим складовим. Першою з них є природно-естетична, другою — історико-краєзнавча. Хоча наявні й інші чинники туристичної привабливості, їхня роль є другорядною. Обидва основні напрями мають потенціал для повноцінного, цивілізованого розвитку та здатні забезпечувати, а подекуди вже й виконують, базові функції туризму на цій території.

Слід підкреслити, що з огляду на особливості місцевості, і це є беззаперечною перевагою, основною формою туристичного використання Подільських Товтр є активний туризм. Пасивні види відпочинку трапляються рідко й здебільшого пов'язані з історико-пізнавальними подорожами, які здійснюються із застосуванням механізованого транспорту.

Однією з провідних функцій туристичної діяльності є рекреаційно-оздоровча, що сприяє відновленню фізичних сил та внутрішніх ресурсів людини, витрачених у процесі професійної діяльності та повсякденного життя. Саме ця функція має першочергове значення з позиції туриста як споживача туристичного продукту. Вона є й найбільш перспективною, оскільки основна маса потенційних відвідувачів — мешканці міста Тернополя, розташованого на відстані 12–20 км від головного Товтрового хребта та значної кількості рекреаційних об'єктів.

Оздоровчі й відпочинкові маршрути доцільно формувати в околицях села Дубівці Тернопільського району та села Старий Збараж Збараського району. Такі маршрути можуть мати як лінійний, так і кільцевий характер. Також перспективними є багатоденні туристичні походи на значні відстані — до крайніх ділянок Подільських Товтр. Ця місцевість надзвичайно сприятлива для організації різноманітних мандрівок, адже дозволяє підібрати оптимальний маршрут за рівнем складності, тривалістю та змістовним наповненням.

Особливу зацікавленість у туристів викликають ділянки, де Товтрову гряди перетинають річки Гніздична, Гнізна, Збруч, Смотрич, Студениця, Тернава та інші, адже саме в цих місцях рельєф Товтрів проявляється найвиразніше.

На сьогодні в межах Подільських Товтр уже функціонує значна кількість туристичних маршрутів, а також активно розробляються нові. Серед них — пішохідні, кінні, водні, лижні, автомобільні та велосипедні подорожі. Вони можуть бути як одноденними, так і багатоденними, мати пізнавальне або оздоровче спрямування, включати верхову їзду, сплави на човнах, рибальство,

полювання, а також відвідування мінеральних джерел, санаторіїв, природних і історичних пам'яток.

Подільські Товтри багаті на об'єкти природно-заповідного фонду України. До них належать заповідник «Медобори», Національний природний парк «Подільські Товтри», сім заказників, дев'ятнадцять пам'яток природи, а також перспективний регіональний ландшафтний парк «Збаразькі Товтри». При цьому спостерігається тенденція до збільшення як кількості заповідних об'єктів, так і їх площ.

Для ознайомлення з історичною спадщиною регіону туристів приваблюють замкові комплекси в смт Залізці, містах Збараж, Скалат, Сатанів та Кам'янець-Подільський. Цінними є й гідрологічні ресурси Медоборів: тут беруть початок декілька річок, розташовані озера й ставки. Неподалік смт Сатанів, на лівому березі Збруча, знаходиться джерело, вода якого за своїм хімічним складом близька до всесвітньо відомої трускавецької «Нафтусі». Значна кількість джерел зосереджена і на правобережжі Збруча, поблизу села Крутилів. До туристично привабливих об'єктів належать також унікальні карстові джерела в околицях села Вікно Гусятинського району та поблизу села Дубівці Тернопільського району.

Окрему групу туристичних ресурсів формують печери. Найбільший інтерес становлять печера «Довбушева» біля села Залужжя, вертикальні печери «Перлина», «Печера відлюдника», «Христинка» поблизу сіл Крутилів і Городниця в межах заповідника «Медобори», а також печери «Атлантида» і Кармалюка, що розташовані на території НПП «Подільські Товтри». Захопливими є й маршрути до гори Богут — найвищої вершини заповідника «Медобори», де в давнину функціонувало язичницьке святилище, ймовірне місце розташування відомого Збруцького ідола — кам'яної статуї слов'янського бога Святовіда.

Упродовж туристичних маршрутів відвідувачі мають можливість спостерігати унікальну флору та фауну Товтрів. Рослинний світ налічує понад 1100 видів, серед яких значна кількість реліктових і ендемічних рослин, багато

з яких занесені до Червоної книги України. Особливе місце серед них займає легендарна рослина — ясинець білий, відомий у народі як неопалима купина.

Негативним явищем є використання покинутих кар'єрів з видобутку вапняку, пісковика та піску як туристичних об'єктів, що є прикладом нераціонального природокористування.

Надзвичайно перспективними Подільські Товтри є для розвитку шкільного туризму, особливо для учнів міських навчальних закладів. Невелика віддаленість та доступність маршрутів створюють умови для організації мандрівок навіть для молодших школярів.

Подальшого розвитку потребують і об'єкти сакрального туризму, зокрема пошкоджені або зруйновані культові споруди. Інтерес для туристів можуть становити й старовинні водяні млини, які, хоч і не функціонують, проте збереглися в багатьох населених пунктах Подільських Товтр.

Окрім традиційних форм відпочинку, на цій території поступово розвиваються сучасні напрями туризму: дельтапланеризм, парашанеризм, а в Кам'янці-Подільському та його околицях — стрибки з «тарзанкою», польоти на повітряних кулях та інші екстремальні розваги.

Висновки до розділу 2

1. Етнокультурний потенціал міст Поділля — це живі, багаточисельні осередки етнокультурної пам'яті, які зберегли сліди різних історичних епох і етносів. Їхня сила як туристичних дестинацій полягає не тільки в окремих пам'ятках, а в інтегрованій системі культурних практик, інституцій та локального знання. Розкриття цього потенціалу вимагатиме системної інвентаризації, делікатної інтерпретації, інвестицій у збереження і розвиток інфраструктури, а також залучення місцевих громад як співтворців культурного продукту. У контексті міжнародного туризму Поділля має всі підстави стати регіоном, який пропонує автентичний, багатогранний і смислово насичений досвід — за умови відповідального підходу до спадщини і стратегії її презентування.

2. Етнокультурна спадщина міст Подільського регіону є значною і багатовимірною, проте реалізується нерівномірно. Великі міста виконують роль культурних центрів і туристичних магнітів, тоді як малі міста залишаються носіями автентичної, але малорепрезентованої спадщини. Для підвищення ефективності використання цього потенціалу необхідний перехід від описового підходу до системного аналізу і стратегічного планування, що створює підґрунтя для подальшого розгляду перспектив розвитку етнокультурного туризму у регіоні.

3. У регіоні створені можливості для розвитку таких видів туризму: подієвий потенціал: фестивалі, реконструкції, гастрошоу. Необхідна інституційна підтримка, фінансування та менеджмент. Найбільша концентрація етнокультурної спадщини зосереджена у м. Кам'янець - Подільський. В обласних центрах Подільських областей значно менша культурна спадщина, проте тут є значна частини модерних культурних об'єктів. Малі міста Поділля, зокрема Бар, Могилів-Подільський, Летичів, Старокостянтинів, мають значний, проте часто недостатньо реалізований етнокультурний потенціал.

4. Порівняльний аналіз також показує різний рівень інституціоналізації етнокультурного потенціалу. У Кам'янці-Подільському та Вінниці функціонують розвинені музейні мережі, туристично-інформаційні центри, культурні департаменти, що забезпечують системний підхід до управління спадщиною. У менших містах такі інституції або відсутні, або виконують формальні функції.

5. Надзвичайно перспективними для туризму є Подільські Товтри власне для розвитку шкільного туризму. Подальшого розвитку потребують і об'єкти сакрального туризму, зокрема пошкоджені або зруйновані культові споруди. Поступово розвиваються сучасні напрями туризму: дельтапланеризм, парашанеризм, а в Кам'янці-Подільському та його околицях — стрибки з «тарзанкою», польоти на повітряних кулях та інші екстремальні розваги.

ВИСНОВКИ

1. Етнокультурні ресурси міст є різними за формою та носять поліфункціональний набір нас різних рівнях. На матеріальному рівні це архітектурні пам'ятки, історичні ансамблі, сакральні споруди, промислові артефакти, музейні колекції — те, що перш за все служить візуальним і просторовим обрамленням туристичного досвіду. Нематеріальні ресурси включають традиції, обряди, ремесла, музичні та танцювальні практики, гастрономічні рецепти та усну історію; саме вони часто формують «смак» подорожі — досвід, що залишається в пам'яті. Окремої уваги потребують культурні інститути та сервіси: музеї, культурні центри, креативні простори, екскурсійні компанії, локальні асоціації ремісників — усі ті структури, які перетворюють окремі культурні артефакти на системний туристичний продукт.

2. Етнокультурні ресурси перетворюють місто на "живий музей", пропонуючи багатогранний досвід, що є вирішальним фактором у виборі туристичного напрямку в сучасному світі.

3. При дослідженні етнокультурного потенціалу використовують такі підходи: компонентно-індикаторний (допомогою методу мін-макс або стандартизації Z-score); якісні методи (експертні інтерв'ю, фокус-групи та кейс-стаді); статистичні методи (дисперсію індикаторів); кластерний аналіз; регресійні моделі; просторові методи, серед яких GIS-аналіз є центральним, дозволяють візуалізувати розподіл ресурсів, їхню доступність і потенційні конфліктні зони; карти концентрації пам'яток, буферні зони доступності до туристичних об'єктів, аналіз «вузьких місць» інфраструктури.

4. Етнокультурний потенціал міст Поділля — це живі, багат шарові осередки етнокультурної пам'яті, які зберегли сліди різних історичних епох і етносів. Їхня сила як туристичних дестинацій полягає не тільки в окремих пам'ятках, а в інтегрованій системі культурних практик, інституцій та локального знання. Розкриття цього потенціалу вимагатиме системної інвентаризації, делікатної інтерпретації, інвестицій у збереження і розвиток

інфраструктури, а також залучення місцевих громад як співтворців культурного продукту. У контексті міжнародного туризму Поділля має всі підстави стати регіоном, який пропонує автентичний, багатогранний і смислово насичений досвід — за умови відповідального підходу до спадщини і стратегії її презентування.

5. Етнокультурна спадщина міст Подільського регіону є значною і багатовимірною, проте реалізується нерівномірно. Великі міста виконують роль культурних центрів і туристичних магнітів, тоді як малі міста залишаються носіями автентичної, але малорепрезентованої спадщини. Для підвищення ефективності використання цього потенціалу необхідний перехід від описового підходу до системного аналізу і стратегічного планування, що створює підґрунтя для подальшого розгляду перспектив розвитку етнокультурного туризму у регіоні.

6. У регіоні створені можливості для розвитку таких видів туризму: подієвий потенціал: фестивалі, реконструкції, гастрошоу. Необхідна інституційна підтримка, фінансування та менеджмент. Найбільша концентрація етнокультурної спадщини зосереджена у м. Кам'янець - Подільський. В обласних центрах Подільських областей значно менша культурна спадщина, проте тут є значна частини модерних культурних об'єктів. Малі міста Поділля, зокрема Бар, Могилів-Подільський, Летичів, Старокостянтинів, мають значний, проте часто недостатньо реалізований етнокультурний потенціал.

7. Порівняльний аналіз також показує різний рівень інституціоналізації етнокультурного потенціалу. У Кам'янці-Подільському та Вінниці функціонують розвинені музейні мережі, туристично-інформаційні центри, культурні департаменти, що забезпечують системний підхід до управління спадщиною. У менших містах такі інституції або відсутні, або виконують формальні функції.

8. Надзвичайно перспективними для туризму є Подільські Товтри власне для розвитку шкільного туризму. Подальшого розвитку потребують і об'єкти

сакрального туризму, зокрема пошкоджені або зруйновані культові споруди. Поступово розвиваються сучасні напрями туризму: дельтапланеризм, парапланеризм, а в Кам'янці-Подільському та його околицях — стрибки з «тарзанкою», польоти на повітряних кулях та інші екстремальні розваги.

9. Значна частина населення України проживає у малих містах та селищах. Нині більшість цих поселень є депресивними, характеризуються низьким рівнем соціально-економічного розвитку, зайнятості, високою трудовою міграцією населення. Враховуючи те, що більша частина малих міст є монофункціональними, але при цьому мають значний туристично-рекреаційний, культурно-історичний та природний потенціал, активізацію розвитку сфери туризму та рекреації можна розглядати інструментом сприяння розвитку малих міст (селищ) України, підвищення рівня зайнятості, зменшення обсягів молодіжної трудової міграції та посилення підприємницької ініціативи. Перспективними у цьому контексті можуть бути регіони зі знаною часткою історичних міст, яким є Поділля.

Список використаних джерел

1. Алексєєв В. В. Теорія і практика розвитку туризму. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 400 с.
2. Андрушко А. С. Розвиток сільського зеленого туризму в умовах децентралізації // Проблеми економіки. 2021. № 2. С. 135-141.
3. Бабарицька В. В. Туризмознавство : підручник. Київ : Альтерпрес, 2014. 544 с.
4. Бабієнко В. В. Інноваційні підходи до формування туристичного продукту в регіоні // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія "Економічна". 2022. Вип. 102. С. 98-105.
5. Біла О. І. Міжнародний досвід розвитку туризму в малих містах // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія "Економічні науки". 2023. № 5(71). С. 23-27.
6. Власенко І. М. Сталий розвиток туризму в регіонах України. Одеса : Астропринт, 2021. 280 с.
7. Вінницька обласна державна адміністрація. Департамент культури, молоді та спорту [Електронний ресурс]. – https://clarity-project.info/edr/02226613#google_vignette
8. Вінницький обласний центр інформації про культурну спадщину [Електронний ресурс]. — vin.gov.ua
9. World Tourism Organization (UNWTO). Official website. URL: <https://www.unwto.org/> (дата звернення: 20.10.2025).
10. Герасименко В. Г. Основи туризмознавства : підручник. Київ : Знання, 2017. 464 с.
11. Гнатюк С. В. SWOT-аналіз туристичного потенціалу ОТГ // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Економіка". 2022. Вип. 40. С. 165-171.
12. Голубєва І. В. Стратегічне планування розвитку туризму в територіальних громадах // Економічний простір. 2020. № 153. С. 136-145.

13. Гончарук Т.П. Музей-садиба М.І. Пирогова: путівник / Автор тексту: Т.П. Гончарук. Вінниця: ПП «ТД Едельвейс», 2017. 56 с.
14. Горбик В. О., Кот С. І. До питання про висвітлення історичних міст і сіл у «Зводі пам'яток історії та культури» // Дослідження історії малих та середніх міст України в контексті дальшого розвитку історичного краєзнавства. – Чернігів, 1990. С. 53–62.
15. Діденко К.Д. Роль історичних міст України в розвитку внутрішнього туризму //Український географічний журнал. 2014, № 3. С. 52-56.
16. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.10.2025).
17. Дрозд Н. І. Регіональний розвиток та децентралізація: європейський досвід для України. Львів : Вид-во НУ "ЛП", 2022. 290 с.
18. Закон України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України». Децентралізація в Україні <https://decentralization.ua> ›
19. Звіт про діяльність Управління культури, національностей, релігій та туризму Тернопільської ОДА за 2023 рік. URL: [Знайти на сайті Тернопільської ОДА] (дата звернення: 20.10.2025).
20. Захаренко О. О. Методи оцінки ефективності туристичних проєктів // Ефективна економіка : електрон. наук. фах. вид. 2021. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/72.pdf (дата звернення: 20.10.2025).
21. European Commission. Tourism & Culture. URL: https://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism_en (дата звернення: 24.10.2025).
22. Кальченко Т. В. Роль місцевої влади у формуванні туристичного іміджу громади // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. 2022. № 1(52). С. 78-85.
23. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посібник. Чернівці : Книги-XXI, 2018. 480 с.

24. Ковальчук О. П. Туристична дестинація: концептуальні засади формування та розвитку // Географія та туризм. 2020. Вип. 52. С. 13-21.
25. Ковальчук О. П. Туристичний потенціал Поділля: проблеми та перспективи розвитку // Проблеми і перспективи розвитку туризму в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15-16 трав. 2023 р.). Львів : Вид-во НУ "ЛП", 2023. С. 112-115.
26. Король О. Д. Туристичний потенціал регіону: оцінка та управління. Дніпро: Схід, 2020. 250 с.
27. Кравчук А. О. Міжнародний туризм як фактор культурного обміну // Культурологічні читання. 2023. № 1. С. 45-52.
28. Кузик С.П. Географія туризму України: навч. посібник / С.П. Кузик. Київ: Знання, 2011. 271 с.
29. LANDMARKS in UKRAINE - Архітектурні та природні пам'ятки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://landmarks.in.ua/oblast/vinnytska>.
30. Лесик В. В. Розвиток подієвого туризму в територіальних громадах України // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія "Економіка і менеджмент". 2022. Вип. 54. С. 110-115.
31. Любіцева О. О. Географія туризму: навчальний посібник. Київ: Альтерпрес, 2007. 436 с.
32. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України: Підручник. Київ: Альтерпрес, 2003. 464 с.
33. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг. Київ : Альтерпрес, 2019. 436 с.
34. Мальська М. П., Худо В. В. Туристичний бізнес: теорія та практика : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 384 с.
35. Мальська М. П., Занько Ю.С., Гаврилюк Н.В. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник. Київ: Знання, 2008. 664 с.
36. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Гнатишин Л. Б. Міжнародний туризм: Підручник. Львів: "Магнолія 2006", 2010. 296 с.

37. Мариняк Я. Державне регулювання розвитку туризму в Україні // Наук. зап. Тернопіль. нац. пед. ун-ту. Сер. геогр. Тернопіль, ТНПУ. 2005. - №2. С. 165 - 169.
38. Мариняк Я., Стецько Н. Соціально-економічний аналіз туристичних підприємств західного регіону України // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Географія. Тернопіль, 2019. № 2. С. 84-89.
39. Мариняк Я. Особливості розвитку туризму в Тернопільській області // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Географія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. № 1 (Вип. 46). С. 138-147.
40. Мариняк Я. [Діяльність туристичних підприємств Подільського регіону України: стан та виклики](#) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Географія. Тернопіль : Тайп, 2020. № 2 (49). С. 72–84.
41. Мельничук В. Г. Сільський зелений туризм як фактор сталого розвитку територіальних громад // Економіка та регіон. 2022. № 1(84). С. 78-85.
42. Міністерство економіки України. Розділ "Туризм". URL: <https://www.me.gov.ua/tourism> (дата звернення: 20.05.2025).
43. National Tourism Organization of Ukraine. Official website. URL: [Знайти офіційний сайт Державного агентства розвитку туризму України, якщо є] (дата звернення: 20.05.2025).
44. Олійник І. В. Екологічний туризм у контексті сталого розвитку регіонів // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія "Географічні науки". 2021. № 3(42). С. 89-95.
45. Офіційний сайт міста Вінниці URL: <https://www.vmr.gov.ua/>
46. Панченко С. І. SWOT-аналіз у стратегічному плануванні розвитку територій. Харків : НУЦЗУ, 2021. 180 с.

47. Петренко О.С. Фонтан ROSHEN: символ Вінниці / Автор тексту: О.С. Петренко. Вінниця: ПП «ТД Едельвейс», 2020. 64 с.
48. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / Наук. ред. Л.Г. Руденко. Київ: Інститут географії НАН України, 2012. 208 с.
50. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження туристичних маршрутів (схеми пересування)» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-2019-%D0%BF>
51. Про пріоритетні напрями розвитку туризму в Україні URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-2019-%D0%BF>
52. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.11.2025).
53. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів : Закон України від 10 трав. 2022 року № 2275-IX // Відомості Верховної Ради України. 2022. № 26. Ст. 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-20#Text> (дата звернення: 20.10.2025).
54. Про туризм : Закон України від 15 верес. 1995 р. № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1995. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.10.2025).
55. Програма розвитку туризму в Тернопільській області на [роки]. URL: [Знайти на сайті Тернопільської ОДА/облради] (дата звернення: 20.10.2025).
56. Регіональна програма розвитку туризму у Вінницькій області на 2021–2027 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vin.gov.ua>.
57. Савостіна Л.Є. Порядок обліку нерухомих об'єктів культурної спадщини. Реалії та перспективи // Праці НДІ пам'ятко охоронних досліджень. – Вип. 7. Київ: Фенікс, 2012. С. 322-335.

58. Савчук В. С. Історико-культурна спадщина Поділля та її туристичне освоєння. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори, 2017. 220 с.
59. Смирнов І.Г. Туристичні ресурси Вінниччини: монографія. Вінниця: ПП «ТД Едельвейс», 2012. 296 с.
60. Специфіка висвітлення пам'яток архітектури та містобудування історичних міст у «Зводі пам'яток історії та культури України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.viche.info/journal/NAUKOVA_BIBLIOTEKA
61. Список історичних населених місць України (міста і селища міського типу) [Електронний ресурс]. Режим доступу: – <http://www.heritage.com.ua/>
62. Старіцька Т.В. Туристичний потенціал Вінницької області: стан, проблеми та перспективи розвитку // Географія та туризм. 2019. Вип. 48. С. 136-141.
63. Стратегія регіонального розвитку Тернопільської області на період до 2027 року. URL: [Знайти офіційний документ на сайті Тернопільської ОДА] (дата звернення: 20.05.2025).
64. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 берез. 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.10.2025).
65. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, практика. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 460 с.
66. Туристичний інформаційний центр Вінниці URL: <https://www.vinnitsa.info/>
67. Туроперейтинг: навч. посіб. / За ред. проф. В.Я. Брича. Київ: Кондор-Видавництво, 2014. 276 с.
68. Шевцова А.О. Креативні стратегії розвитку міст: сутність поняття та підходи до його розуміння // Український географічний журнал. 2014. № 2 С. 39-43.

69. Шевченко В. В. Розробка туристичної інфраструктури в регіонах України : монографія. Київ : Знання, 2020. 345 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Перелік індикаторів для оцінки етнокультурного потенціалу

Індикатор	Визначення	Одиниця виміру / коментарі
Кількість пам'яток на 10 тис. населення	Число пам'яток культурної /історичної значущості, зареєстрованих у відповідному реєстрі	шт. / 10 000 осіб
Частка пам'яток у доброму стані	Відсоток пам'яток, що не потребують негайної реставрації	%
Кількість музеїв на 10 тис. населення	Число музеїв (державні/приватні)	шт. / 10 000 осіб
Кількість культурних подій, орієнтованих на туристів	Фестивалі, реконструкції, гастрономічні заходи	подій/рік
Кількість зареєстрованих ремісників	Особи/організації, що виробляють автентичні вироби	шт.
Ліжкомісця у готелях на 10 тис. населення	Критичний показник інфраструктури	ліжко-місць / 10 000 осіб
Наявність англomовної інформації	Сайти, брошури, гідн англійською	бінарний (так/ні)
Бюджет на культуру/1000 населення	Фінансування культурних програм муніципалітетом	грн/1000 осіб/рік
Кількість сертифікованих гідів іноземною мовою	Гідн, що можуть обслуговувати міжнародних туристів	шт.

Примітка: набір індикаторів адаптується під наявність даних. Для порівняльного аналізу рекомендується нормалізувати показники перед агрегуванням.

Додаток Б

Моніторинг: ключові показники ефективності (KPI) для

етнокультурного туризму

КРІ	Визначення	Частота вимірювання	Джерела даних
Кількість іноземних відвідувань	Число зареєстрованих іноземців, що відвідали пам'ятки/події	щорічно	Турінформація, готелі, квитки
Середня тривалість перебування	Середня кількість ночей на одну поїздку	щорічно	Готельні звіти, опитування
Середній чек туриста	Середні витрати на відвідувача за поїздку	щорічно	Опитування, POS-дані
Кількість робочих місць у культурному секторі	Число зайнятих у музеях, фестивалях, ремеслах	щорічно	Статистичні служби, муніципалітет
Стан збереження пам'яток	% пам'яток у доброму/задовільному стані	щорічно	Департамент культури, обстеження

Додаток В

Рекомендовані заходи за рівнями управління (шаблон)

Рівень	Ключові заходи	Інструменти реалізації	Очікувані результати
Державний	Цільові програми фінансування реставрації; правова база; міжнародна координація	Законодавство, гранти, міжм. партнерства	Захищені пам'ятки; фонди для проєктів
Обласний	Створення регіональних маршрутів; кластери; моніторинг	Регіональні стратегії, ОТГ-координація	Координація проєктів; кращий розподіл ресурсів
Муніципальний	Інтеграція у генплан; інфраструктура; ТІС	Муніципальні програми, бюджети	Комфортний туристичний простір
Громадський/Бізнес	Фестивалі, ремісничі ініціативи; навчання	НУО, бізнес-партнерства, гранти	Зростання доходів громади; збереження практик

Додаток Г

Шаблони туристичних продуктів для міжнародного ринку (приклади)

Продукт	Опис	Складові	Тривалість	Цільовий ринок
Фортифікаційний маршрут	Культурно-історичний маршрут, що включає відвідування фортець і нічні реконструкції	Кам'янець, Хотин, Меджибіж; екскурсії, перформанси, майстер-класи	3-5 днів	Історичні/академічні туристи
Гастро-Поділля	Дегустації, майстер-класи, відвідування фермерів	гастрономічні тури, ринки, майстер-класи	2-4 дні	Foodies, гастро-тури з Європи
Річкові шляхи	Маршрути Дністром/Південним Бугом з купецькою тематикою	екскурсії на човні, музеї портової історії, ярмарки	3-6 днів	Нішеві туристи, історики

Додаток Д

Приклад інвентаризації (умовні дані) для п'яти міст Поділля

Місто	Пам'ят ки (шт.)	Муз еї (шт.)	Події/р ік	Ремісни ки (шт.)	Ліжк о- місця	Інф о- цент р	Англомо вні ресурси
Кам'янець- Подільськи й	45	6	12	28	1200	Так	Так
Вінниця	18	8	20	15	1800	Так	Так
Хмельниць кий	12	5	10	12	900	Ні	Частково
Бар	9	2	6	8	200	Ні	Ні
Могилів- Подільськи й	7	1	4	6	150	Ні	Ні

Додаток Е
Приклад бюджету пілотного проєкту (умовні суми)

Стаття видатків	Опис	Сума (грн)	Джерело	Примітки
Реставрація пам'ятки	Реставраційні роботи фасаду	600000	Грант + муніципальний	Пілотна ділянка
Організація фестивалю	Логістика, сцена, промо	250000	Спонсори + квитки	3 дні
Маркетинг	Англомовні матеріали, сайт	80000	Муніципальний	Ціль: міжнародна аудиторія
Тренінги гідів	Навчання та сертифікація	40000	Грант	10 гідів
Резервний фонд	Непередбачені витрати	50000	Фонд проєкту	10%